

3 1761 05653571 9

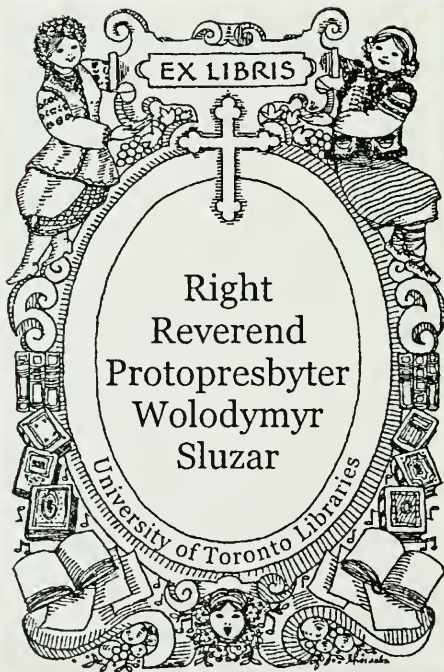

Написав
В. ЛУНКЕВИЧ

G
608
L819
1919
с.1
ROBARTS

30 Cents.
Накладом Видавництва
ГОЛОС ПРАВДИ
St. New York, N. Y.

PRINTED IN U. S. A.

EX LIBRIS

Right
Reverend
Protopresbyter
Wolodymyr
Sluzar

University of Toronto Libraries

В. ЛУНКЕВИЧ.

Серед вічних снігів і ледів

З російської мови переклав

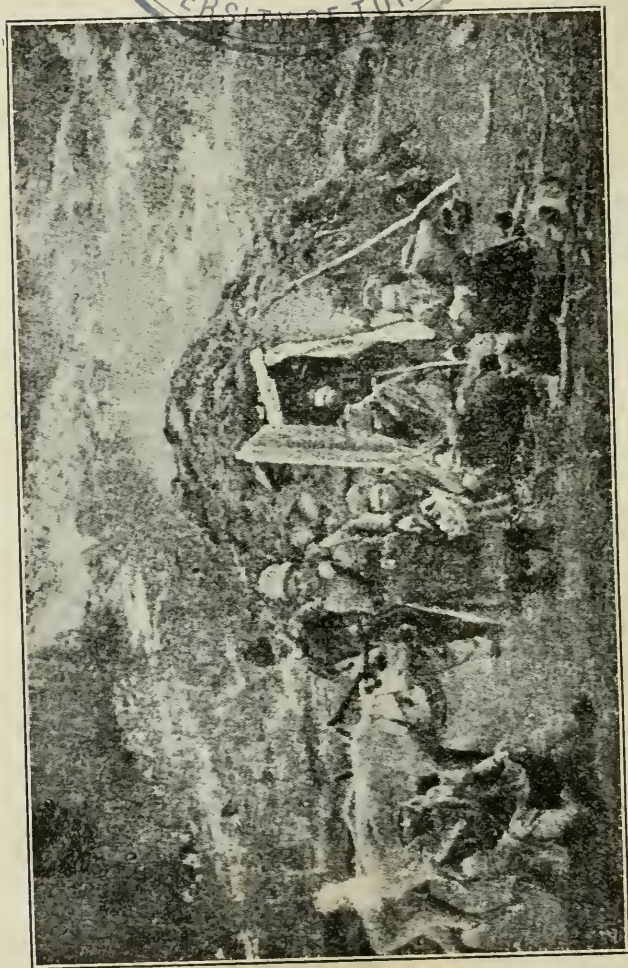
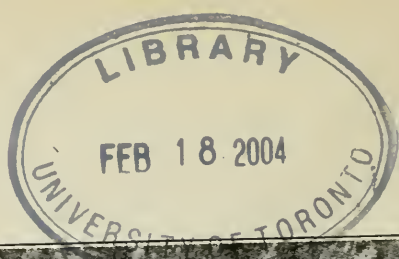
ІВАН ГАЛУЩИНСЬКИЙ

З 11-ма ілюстраціями.

НЮ ЙОРК, Н. И., 1919.

Зимівка Ляпонців в підбігуновій околиці.

I.

Царство ледів.

Царство ледів!.. Що се за казочний край? Де він?

Був час, коли про сю країну люди майже нічого не знали, а чуючи, що вона десь є, розповідали про неї всякі байки і небелиці. Тепер стало інакше. Богато сміливих учених і подорожних, не дивлячись на важкі перепони, на грізьбу очевидної смерти, звиділи вже країну вічного льоду й безмежної студини. І от завдяки тим відважним людям ми довідалися правди про ту дивну та строгу країну, де сніги та льоду не мають кінця, де майже цілий рік тривають невиносимі морози.

Коли станемо лицем до сходу, себто обернемося лицем в ту сторону, відки сходить сонце, то **по лівій руці** від нас (т. є на півночі) далеко-далеко о яких кілька тисяч миль, буде як раз знаходити ся ледяне царство.

Там є величезне студенне море, яке зветь ся **Північний Ледовий Океан**. До того океану прилягають північні береги Азії (головно Сибіру), Америки і Європи, а ще дальше на північ, посеред самого океану, находимо пороскидувані то тут то там поодинокі частини землі, се — більші і менші острови. Кождий такий остров поназивано иншим іменем. І так, на північ від Сибіру находить ся гурток островів, названих **Новим Сибіром**, які лежать близько біля себе; на захід від тих островів є другі, що називають ся **Новая Земля**; а ще дальше на ліво від Нової Землі є остров **Шпіцберген**, потім Грендландія, ана кінець — велика маса більших і менших островів, що розлягли ся здовж північних берегів Америки.

Наша земля, як відомо, є величезною кулею. Коли би в тій кулі зрізали горішній вершочок, т. є. північну часть землі, тоді мали б перед своїми очима північне царство ледів. Ми бачили б там і Ледовий океан і північні береги Америки, Азії й Європи і на-конець всі ті острови, про які ми що йно говорили*).

Вже не від нині старають ся люди дістати ся до сеї точки, але ніяк не можуть тамтуда пробрати ся. Довкола бігуна широким колесом розлягли ся всі землі ледяного царства. Води ледового океану в двох місцях перетинають се колесо; раз межі Америкою і Азією і там лучать ся з водами Великого або Тихого океану; другий раз там, де лежить Гренляндия і там зливають ся з водами Атлянтійського океану.

Тут море є через цілий час покрите ледом. Місцями покриває лід величезні простори води, які мають вздовж і ширш по кілька сот кілометрів. Се — правдиві **ледяні поля**, величезні й одноманітні. Ледви пройдеши одно таке поле, аж тут перед тобою відкриваєть ся друге, там дальше — третє, четверте... і здаєть ся тобі, що кінця їм немає. Величезні ледяні криги розділені водою, знов сходять ся до купи, змерзають ся, напірають одна на другу — і тоді гладке, ледяне поле змінює свій вид до краю. Воно стаєть ся горбівате, покриваєть ся множеством куснів і відломків криг, що здалека виглядають неначе скали, кручі, верхи гір-та башти.

Більша часть ледяних піль творить ся біля берегів. З кождим днем, в міру того, як бере мороз, лід

*) Коли-б ми той відрізаний вершок розпростерли, то він виглядав би так, як се представлено на заголовнім листку сеї книжочки. Середину того рисунку — яку там означено чорною, грубою точкою — займає найвисша точка земської кулі. Ся точка називаєть ся **Північним бігуном**.

Точнійше представляє підбігунові околиці карта, яка подає напрямом дороги Ф. Нанзена.

стає все грубший та грубший та вкриває швидко море. Але і подальше берегів, там, де море спокійне, вода дуже часто замерзає і творить широкі ледяні острови. Такі острови творять ся тоді, коли на дворі мороз та тихо. Підчас вітру, а особливо в часі бурі, коли море хвилює, вода не може замерзнути. Та як лиш вітер притихне, то море починає швидко покривати ся ледом. Спершу в воді появляеть ся багато ледяних голок; відтак голки сі зростають ся і перемінують ся в плаваючі криги. Коли стрінуть ся такі дві криги, або коли третя така всунеть ся між них, тоді вони змерзають ся разом, все тугійше й тугійше. З кожною годиною, а навіть з кожною хвилиною, лід більшає: криги ростуть, покривають десятки й сотні квадратних кілометрів та перемінують ся в ледяні острови й поля.

При березі замерзає вода до самого дна. В таких місцях лід буквально приростає до суші і тому задержуєть ся довго на однім і тім самим місци. На отвертім морю дієть ся воно инакше. Тут море є вкрите кригами завгрубшки на 5 — 10 сяжнів; вони лежать по верх води спокійно доти, доки море супокійне, себто доки не повіє сильний вітер. А ось зірвав ся вітер; криги захолітали ся раз, другий і почали плисти. Пливають вони з вітром і самі не знають, куда їх судьба занесе. Може стати ся й таке, що вітер зажене їх в ту частину Ледового океану, де вода тече широкою струею спокійно на південь, в теплі краї земської кулі. Тоді і криги запливуть на Атлантийський або великий океан. По дорозі пригріє їх сонце, вода під ними стане теплійша і криги пічнуть топити ся, будуть раз-у-раз меншати, поки зовсім не розтоплять ся в воді і не щезнуть, наче їх не було....

Пливе по морю також багато таких криг, що повстали біля берегів. Вони держали ся сильно землі, неначе бояли ся розстатися з нею, та не все удасть ся їм устояти ся на однім місци. Як тільки настане літо,

то в багато місцях починає прибережний лід зараз топити ся, ломити ся на криги, які відстають від суші, розпадають ся на дрібніші часті і дістають ся під власть морських струй і вітрів. Настає час, коли йде “велика крига”. Прибережні леди, подібно як плаваючі криги, що родили ся на отвертім морю, мчать ся все дальше і дальше від землі. То серед мертвецької тишини, то серед шуму, грохоту і гуку пливуть вони по океані — одні гусаком, другі широкими рядами, треті пороскидані; а на них начена поромах-дарабах усадовили ся примусові путники. Дивиш ся, а там сидить гамірна громада перелетних птиць; тут — многочисленне стадо тюленів або моржів; подальше білий медвідь, а на четвертій кризі — глядиш і очам не віриш — люди. Та хтож вони? Як дістали ся там? Може се — дикуни, Ескімоси, що вийшли на польоване тюленів? Або відважні учені, що пустили ся з поворотом на кризі?....

II.

ЛЕДЯНІ ГОРИ.

Царство ледів є рівночасно царством снігів. Землі, які прилягають до Ледового океану і острови — Новая Земля, Новий Сибір, Шпіцберген, Гренляндія і другі — є через більшу часть року покриті снігом. Чим близше північного бігуна лежить суша, тим довше триває там зима, тим більше не землі є снігу. В ледянім царстві знаходять ся й такі землі, які майже цілий рік (9—11 місяців) вкриває сніжне покривало. Сніг топить ся тут місцями; — лишень літом, коли сон це злегка пригріє землю, обнажуєть ся не урожайний, перемерзлий ґрунт. Люта, дика країна, студене море, ледяні поля, безкраї снігові рівнини — от чим наділила природа сей край.

Прилишім ся при островах; они особливо цікаві. От Новая Земля, Шпіцберген і Гренляндія. Всі вони гористі, а особливо Шпіцберген*). Уже сама назва

*) “Шпіценберген” значить тільки, що “Острі гори”.

того острова — “Острі гори” — вказує на те, що на нім повинно бути багато гір. І в самій ріці так й воно є. Коли ви дивитеся на Шпіцберген, то вже здалека бачите перед собою множество голих, острокінчастих скель. Одні з них схожі на визублені тюремні. На схилах тих гір, в щілинах між ними і тут і там на схилах тих гір, в щілинах між ними і тут і там на вершці красують великі й грубі поклади зледілого снігу. Він нагромаджувався тут віками. Однорічна верства снігу лягала поверх торічної, придавлювала й здушувала її. Розтаяла вода пересякала сніг і замерзаючи знова зціплювала поодинокі сніжники; мороз ще більше їх зціплював. Сніг поступово з року в рік перемінювався в лід. Але сей лід, не такий як з замерзлої води. Він подається як олово, тягнеться як живиця, а повзе як густо замішане тісто. Такий лід не задержується довго на однім місці. Так що? Тепер кожному стане ясним, що зледілий сніг, який громадиться по горах Нової Землі, Грендляндії і Шпіцбергену поволи тече по схилах гір і долинах аж до їх стіп — тече цілком так само як і води в ріці. Але та **ледяна ріка** або — як її інакше зовуть — ледівник, спускається незвичайно поволи. Минають роки, десятки літ, а вона за той час упливе всього кільканайцять метрів — не більше.

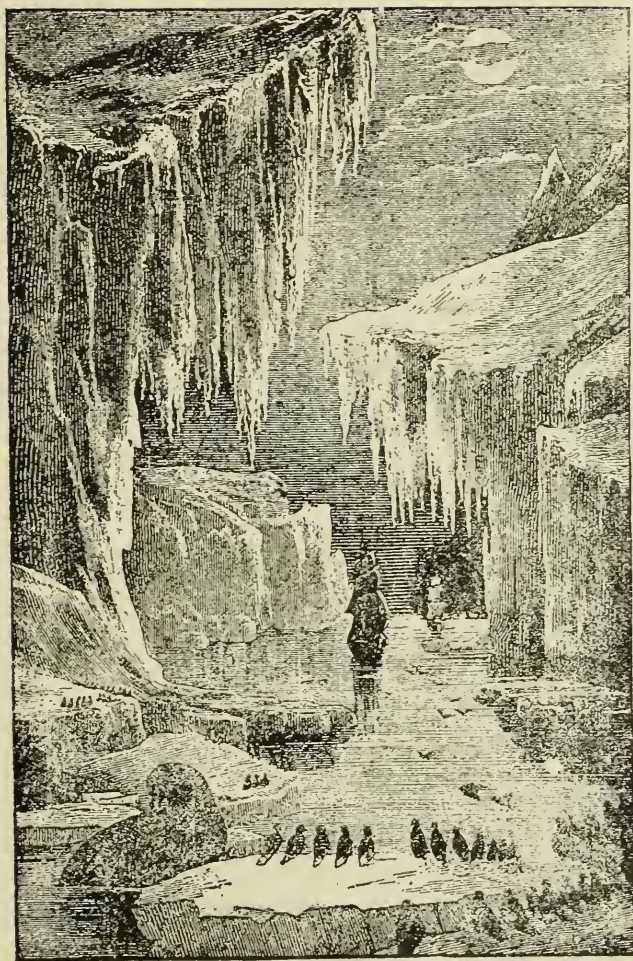
І так, з гір тих островів, що знаходяться на Ледовім океані, спливають ледяні ріки, (ледівники). Особливо багато ледівників є на Шпіцбергені і в Грендляндії. Деякі з них є довгі на кілька сот км. а широкі на 30 — 40 кілометрів. Грубість льоду доходить місцями до 200 сажнів.

Тепер уявіть собі таку картину: Знаходимося недалеко Грендляндії. Перед нами гори. Схили їх круто спускаються до моря. В глибоких щілинах гір лежать величезні й грубі маси льоду. Се — ледівники. Передніми своїми кінцями підійшли вони до самого моря. Морські філі б'ють сильно об лід і підмивають його. Сонце пригріває. Лід піддається діланню філь

і сонішних промінїв, тонить ся у підставі, розгріваєть ся і валить ся; величезна ледяна маса, ціла ледяна гора відриваєть ся від передного кінця ледівника і з грохотом грому паде в море. Море зворушило ся, спінило ся; на его поверхни почали збивати ся великі филї, а ледова великан-гора провалила ся — неначе в яку безодню. Аж ось пройшло кілька хвилин і вона з шумом виринула, потім знов поринула в воді і на ново виплила над водне зеркало. Вона немов бореть ся зі сфільованим морем, що не хоче її випустити на сьвіт божий. Та марно тратить свої сили. З законами природи годі змагати ся; лід є лекшей від води і тому він кінець кінців таки виплене на верх води. І дійсно через якийсь час ледяна гора, мірно холїтаючись, вже пливає по верху успокоеного моря...

Оттак родять ся ті великі ледяні маси, які називають ся **ледяними горами**. Їх можна так само часто **стрітити в царстві ледів**, як плаваючі ледяні острови й поля. Біля скалистих берегів Гренляндії, Нової Землі, Шпіцбергену і других островів далекої півночи товчить ся безвпинно багато ледяних гір. Відтам пливають вони з вітром і морськими струями на отверте море, де й гуляють собі часами і по кілька літ.

Впрочім ледяні гори творять ся не тільки в тих місцях, де ледівники спускають ся в море, але й подалше від островів, посеред филь Ледового океану. Один подорожний так описує повстане ледяної гори: “Море було цілком спокійне. Богато ледяних гір красувало ся на його поверхни. Нараз з під води роздав ся якийсь гук: неначе б там, в глибокій безодні моря, щось застогнало. “Уважайте ледівник буде увільнювати ся!” крикнув один з моряків, які товаришили нашому подорожному. В ту мить роздав ся углушаючий удар, а зараз по нім — другі, ще сильнійші удари. Здавало ся, неначеб там під землею валило ся щось великого. “Дивіть ся, от він підносить ся!” — заговорив моряк. І дійсно, велика маса леду величаво виринула на верх. Морські филї, які з шумом у дарили, ви-

В царстві ледів.

тиснув новий гість на другі лід-гори і вони захолітали ся. Роздав ся протяжний гук, який нагадував цілий ряд арматних вистрілів; се був послідний розрив — ледяна гора увільнилася з підводної тюрми. Вона виплила з безодні, неначе левятан, що висунув з филь свою дивовижну голову. Потім нечайно пірнувши, гора перевернула ся. Води, перепуджені, тим переворотом, спливали з її хрустальних боків і з шумом падали в бурливе море. Море бушувало. Величезні філі, високо піднимаючи свої гребені, несли ся дико по поверхни, ударили в сусідні ледяні гори, а лід, під тим напором стогнав, тріскав, топив ся і розсипав ся на кусні. Малі ледяні-гори не видержали бурливого напору филь і зникли під водою, як в часі бурі. А величезний молодий гість, що став ся причиною цього того замішання, вже спокійно купав ся в філях.... З упливом кількох годин около нової ледяної гори запанувала знов тишина, все утихомирило ся і ледяна гора гордо поплила серед подібних до себе великанів тихими водами моря”.

Відки взяла ся та ледяна гора?

Не всі ледівники, які пливають з гір, натрапляють на стрімкий, морський беріг. Де-які з них спускають ся по легко похилім руслі і незамітно погрожують ся в воді. Тут під водою, ледівник повзе по дні океану і часами проплине таким робом кілька десятків кілометрів. Але ж лід є лекший від води, через те йому дуже важко удержати ся під водою; вода цілий час пре його на верх. Під тим напором відривають ся від підводного ледівника величезні маси леду і в той час, коли ся маса відломлюєть ся, чути той трескіт, гук і грохіт, а відірвані части леду випливають на поверхню води і плавають тут в виді ледяних гір. Так само отже повстала й та ледяна гора, про котру розказує наш подорожний.

Чи справді ті ледяні маси такі великі, щоб їх називати аж горами? Бо як то кажуть: “гора — а може і не гора, а тільки дім”. Треба на се сказати, що

найвисші ледяні гори, які дуже часто можна стрінути біля Гренляндії, таки справді доходять до 30 або 40 сяжнів висоти, та треба додати, що тут рахуємо лишень ту часть ледяної гори, що підняла ся над воду; та часть, що в воді, є шість або вісім разів більша. Але при тій в порівнянню, не великій висоті, ледяні гори є на кілька сот сяжнів довгі і широкі, а часами навіть на кілька тисяч сяжнів. Тоді подобають вони на величезні скалисті острови, які доля жене на довгу подорож по океані.

Ледяні гори прибирають дуже різнородні форми.

Спершу — се прямо безформні ледяні брили. Але з часом змінюють ся вони під впливом филь, сонішних промінів і від того, що в часі плавання по морю стрічають ся, ударяють ся одні о других, розколюють ся і таким чином змінюють свій вигляд. Як чудово, як гарно вони виглядають тоді! Се справді, одна з найгарнійших окрас ледяного царства. Перед людськими очима стає неначе якесь казочне ледяне місто. Тут чудовий, на пів розвалений замок, з баштами, забутою огорожею, з високими воротами, висячими мостами та зі сходами, які круто спускають ся до моря. Там дальше — білосніжна церков, а біля неї — дзвіниця і то не одна, а є їх кілька. За церквою — гладке море, засіяне численними ледяними шатрами, а посеред них горбки, кольони, величезні пам'ятники і столи, ворота, човна, дома, вілі — ну, словом ціла збірка різних будівель з леду. І все те блищить і іскриться мракою, що підносить ся з моря. Впрочім тут і в день дуже часто небо захмарене і покрите облаками, а над морем стелить ся туман, який перед очима подорожних закриває **ледяні гори**. А се дуже небезпечно. Нераз бувало так, що пароход або й корабель, не помічуючи закритих туманом ледяних гір, ударяв ся о них і несподівано йшов на дно.

Ледяні гори подорожують по морю. Одні дуже швидко гинуть в тій подорожі, другі проживають

довгі літа. Коли ледяна гора попадеться ся на струю води, яка тече з Ледового океану в теплі сторони земської кулі, тоді жите єї не довге: сонце пригріє, вода підміє, вона меньшає й меньшає, а наконець цілком розтоплюєть ся. Але коли лід-гора лишить ся посеред ледяного царства, то істноване єї забезпечене на довгі роки. Розумієть ся, і тут може єї постигнути смерть: зірветь ся страшна буря, філі закрутять ледяною горою, вдарють нею о другі гори і тоді вона, розумієть ся, затріщить, застогне, розсиплеть ся на дрібні кусні і загине на віки. Та проти такої судьби ніхто не встоїть...

III.

“ЧУДА” ЦАРСТВА ЛЕДІВ.

Де так багато ледів й снігу, там повинна бути велика студінь. Ледяне царство й справді славить ся своїми острыми морозами. Подорожні оповідають про ті морози страшенні річи. Засоби харчів — мясо, сало, молоко, масло — замерзають в царстві студени так, що стають твердші від каменя; коли зайде потреба чим пожити ся, то наперед треба всі ті річи або пилкою порізати, або сокирою порубати, або розколювати на части при помочи долота і клевця. Там замерзає і найміцнійша горілка. Бальки в кораблях тріскають від морозу, цвяхи вискакують з дощок. Возьмеш там води до уст і виплюєш, то вона паде на землю замерзла. Туман, що піднімаєть ся з моря, замінюєть ся в іней, який довго держить ся в повітрію і творить непроглядну мраку. Сніг є такий зимний, що палить руки — наче розпалене зелізо. Птиці замерзають нераз в повітрію і падають каменем на землю.

Але студінь має в собі те добро, що у нїй всяка пожива добре заховуєть ся і не розкладаєть ся. Тому там мясо з убитих звірят можна переховувати через кілька літ, а все буде можна его їсти. В 1853 р. найдено на Шпіцбергені трупи сімох голяндських моряків,

що погибли там ще в часі виправи з 1835 р. Двадцять літ пролежали вони під снігом і не зогнили!

Алеж бо острі там морози, острі — не до наших їх рівнати! Царство ледів ріжнить ся від наших країв загалом в багато справах. У нас приміром, по весні настає літо, потім осінь, наконєць зима, а по зимі настає знова весна. Инакше йде воно в ледянім царстві; там рік ділить ся на дві части — довгу остру зиму і коротеньке літо, в часі котрого часто панують такі морози, які у нас лучають ся лишень рідко серед зими. Або возьмім хочби таку річ: Хто з нас не привик до того, щоб сонце кожного дня появило ся ранком, а заходило вечером. Хто не знає, що в наших краях числять час на доби та що доба складаєть ся з дня і ночі? Не так воно в краях вічних ледів обмежної стужі. Тут один раз в році сонце прямо забуває сховати ся і сьвітить безпереривно через кілька місяців. Довгий день, що триває кілька місяців, іде на переміну з так само довгою ногою. Возьмім під увагу для приміру, як іде час на північнім бігуні, т. є в самім осередку ледяного царства: 21-го марця показуєть ся на небі сонце і починаєть ся безпереривний день, що триває аж до 23-го вересня. т. є пів року. Потім сонце западає за землю і настають сумерки. Тя гнуть ся вони через 50 днів, стають все темнійші й темнійші, поки не настане цілком темна ніч. Та важна, утомлююча й скучна ніч триває півтретя місяця, а по ній настають знов п'ятидесятиденні сумерки, які стають все яснійші і яснійші та переходять незамітно в довкий шестимісячний день, в яким сонце яснє на небосклоні безпереривно.

Досі ще не станула людська нога на самім північнім бігуні. Але учені дуже добре знають, як змінюють ся пори року в тих краях, що лежать довкола північного бігуна і тому їм зовсім не важко додумати ся, що дієть ся на самім бігуні. Возьмім тепер яку небудь часть царства ледів, куди люди уже успіли дістати ся, та придивім ся, як переходить там рік. Нехай

же тим краєм буде, наприклад, північна частина Гренландії або острів Шпіцберген. Річ діється при кінці жовтня. Вечір. Сонце зайшло за море. На небі світить вечірня зоря. Мінає один день, другий, третій а сонця все нема і нема. Воно сховалося на багато днів. З часом слабне і гасне світло вечірньої зорі, сумерку. Ледаче царство поволи окутується темрявою. Настала довга, студена ніч. Морози стають з кожним днем сильніші й сильніші. Землю вкриває груба габаснігу. Море сковане льодом. Зима в повнім розгарі. Тільки місяць і зьвізди світять на небосклоні. Дни тягнуть ся за днями одноманітно, лїниво, скучно. В наших краях сонце, по своєму звичаю, сходить і заходить, дні міняють ся ночами, а тут — все ніч і ніч, холодна, безконечна ніч. Минув падолист, грудень половина січня. Намість ночі настали сумерки. Ранна зоря з кожним днем стає яснійшою і яснійшою, аж нараз в половині лютого, в один прекрасний день виринає над морем великий півкруг сонця.

Ну, слава Богу! Наконєць минула ніч: для країни льдів настають веселійші дні! Посвітивши всего кілька хвилин, сонце знова ховається. За те на другий день воно показалося в більшій своїй частині та спинилося на небі на довший час. Остаточо показується воно в цілій своїй величині. Подорожні, яким приходиться зимувати в царстві студени, витають з одушевленем велике світло; здається, що їх радості нема границі. Від того часу спинюється воно на небі все довше і довше; дні сліднують на переміну з ночами, як слід — “по людськи”. Спершу вони короткі, але поступенно вони стають все довші і довші, поки не зрівняються з ночами. Після сего починають ночі зменьшувати ся. В перших днях цвітня триває ніч, наприклад, дві або три години, а решту часу доби займає день. Оттак приходиться конаць цвітня. Сонце вже не ховається. Воно поволи підносить ся — але не високо — через 12 годин, а пітім в так само довгій часі знижується. Зробивши оттак не високо над зем-

лею колесо, сонце не заходить, але знов починає підніматися. На очах усіх зачеркує по небі ціле колесо. Тепер вже нема ночий. Остався лишень день — довгий день, який триває чотирьох місяці, почавши від кінця цвітіння аж до кінця серпня. Се найгарніша пора в краю снігів і вічного льоду. Непривітна північна природа пробуджується до життя. Настає літо. Особливо гарний тут місяць червень. Земля розтоплюється і місцями скидає з себе свій сніжний одяг. Всюди чути жучане потікання, що повстало з розтопаючого снігу. З гір пливають з шумом потоки і водопади. Ледівники тріскають і ломляться. Ледяні поля відриваються від берегів та пускаються в дальшу плавбу. Море освободжується з ледяних кайданів, в які закувала його зима. Тисячі ледяних гір різноманітної величини і пречудових форм колишуться на філях відкритого моря. Вздовж берегів розложилися безчисленні стада тюленів і моржів, які лїниво вигрівають ся на сонці. Білі медведі почали своє польованє і шпиряють за добучею то на берегах, то на кригах, або пускаються за нею в погоню вплав по морю. В повітрі розлягаються крики чайок, диких качок, гусок веселе щибетанє морських ластівок. Ті літні гості ледяного царства, які прилетіли сюди з тепліїших країн землі, кружляють цілими стадами в повітрі, плавають по воді або вкривають ледяні гори. Поміж ледяними горами мелькають швидкі лодки дикунів — Ескімосів і Самоїдів, що полюють на тюленів і моржів а там дальше велике судно, на яким кількох відважних молодців, вибрало ся в погоню за китом. Всюда кипить житє! Навіть змерзла земля, яка де-куди освободила ся від снігу, натужила ся і привела на божий світ суху ростиність — зеленкуватий мох, деякі трави й повзучу, карловату сосну. Чи-ж і се не благодать!

Минає коротке літо. При кінці серпня сонце по раз перший заходить за море, але не на довго. З кожним наступаючим днем темнота триває довше й дов-

ше. Дни починають знова йти на перемену з ночами. Вони скорочують ся, ночі продовжують ся. В половині жовтня сонце сьвітить на добу всего коло півтора години, решта часу припадає на вечірні й ранні сумерки та на ніч; при кінці жовтня сонце поринає в море і вже більше не показуєть ся. З початку якийсь час тревають сумерки, а відтак наступає знов довга, студенна ніч...

При описі змін пор року на далекій півночі говоримо тут часто “сонце заходить”, “сонце сходить”, “підносить ся”, “знижуєть ся”, “поринає в море”. і т. д. Але-ж кождий мабуть те знає, що в сути річи порушуєть ся земля а не сонце та що нам лишень так видаєть ся, немов би сонце ходило по небі, підносило ся і знижувало ся.

Хто перший раз чує про те, як змінюють ся пори року і чому то настають на землі дні і ночі в царстві ледів, для того все те видаєть ся “чудесним”. В дійсности нема в тім ніякого “чуда” — учені вже давно зрозуміли, чому багато річий на далекій півночі представляєть ся не так, як у нас. Дуже мені жаль, що не можу тут пояснити, чому в ледянім царстві дні і ночі тревають так довго; для мало підготовленого читача моє пояснене може видати ся трудним і не зрозумілим. Впрочем хто хоче познакомити ся з тим докладнійше, най прочитає прекрасну книжку Флямариона — “Небо”: там найде відповідь на се цікаве питанє. А тепер придивимо ся иньшим “чудам” ледяного царства.

На дворі ясний приморозкуватий, сонішний день. Небо цілком ясне, погода тиха. Річ — розумієть ся само собою — дієть ся в літі. І от подорожному нараз представляєть ся такий вид, що ледяні поля, лідгори, береги сусідних островів з горами і ледівниками прямо підняли ся в повітря і повисли над морем. На небі видко широке, казочне ледяне місто. Ледяні палати, будинки, церкви, шатра, дзвіницї, башти — все те висить і колишеть ся в воздуху, поволи пере-

суваєть ся з місця на місце і безнастанно змінює свою форму. Минає кілька хвиль, а очам подорожного представляєть ся вже иньша картина. Щезли замки, дзвіниці і башти з леду; замість них появив ся на небі гористий острів, або беріг суші, на якім рухають ся якісь зьвірі; видко дерева, а навіть людий — і все те знов так, неначе в тумані, видаєть ся не зовсім ясним, мелькає перед очима, колишеть ся, неначе-б скакало в повітрі і безнастанно змінює вид і місце. Що за диво! — думає подорожний, що зайшов до царства ледів. Чи може се сон? Та певно, що сон, або властиво — мана, привид. І в самій річї нічого такого нема на небі, а явище се обяснити дуже легко.

Кождий з нас без числа разів бачив, як в спокійній воді озера або ріки відбивають ся дерева, що ростуть на березі, самі береги а навіть і небо з облаками. Вода служить тут за величезне зеркало, в якім видно всякий предмет, що стоїть біля води або над нею. Щось подібне відбуваєть ся і на далекій півночі; але в тім случаю за зеркало служить уже не вода, а небо, т. є повітре. В яснім, супокійнім повітрі відбувають ся часами, неначе в зеркалі і ледяні поля й деякі гори і береги тих земель, що лежать в царстві зимна, і звірі, і люди, і дерева, які можна там стрінуги. Но воздух, як і вода, — зеркало не гладке. Він ніколи не цілком супокійний і безнастанно колишеть ся. Від сего то й порушують ся, міняють своє місце і вигляд всі ті предмети, що відбили ся в нім, неначе в зеркалі. Коли-ж воздух сильно заворушить ся, тоді вже перестає бути зеркалом, а через те привид щезає. Пригадаймо собі, що і в ріці не видно ні берегів, ні неба, ні обляків, коли подує сильний вітер і вода заворушить ся...

Такі дива творить одно з цікавіших літних явищ далекої півночі. Зимою лучають ся там иньші явища, не менше цікаві, які на перший погляд також видають ся “чудами”.

От що пише в своїх записках славний дослідник півночі, Нанзен: “Понеділок 7. січня 1895. Нині появилося дуже дивне світло як раз під самим місяцем. Воно мало вигляд величезного сьвітлячого стога сіна і верхню свою частину сходилося з сьвітляним колесом, яке окружало місяць. На верхній стороні того колеса було видно, **як звичайно**, перевернену сьвітлячу дугу”. Не даром додав тут Нанзен слово “**як звичайно**”. В краю ледів сьвітляні колеса наоколо місяця являються в дійсності дуже часто. Та не тільки колеса. Буває, наприклад, так: місяць є обведений сьвітляним колесом, в якому видно всі барви дуги; те колесо обводить друге, а його третє знов таке саме колесо. По якимсь часі колеса бліднуть, а замість них являються дві сьвітляні смуги, які переходять на **вхрест** через місяць. Іншим разом явище се виглядає цілком інакше. Наоколо місяця показується сьвітляне колесо, на місяці — хрест, а по обох боках хреста, на право і на ліво — два ясніючі пятна, такі великі як місяць, неначе дійсно два другі місяці. Наконєць може лучити ся і так, що біля сьвітляного колеса, яке окружає **правдивий місяць**, являються ще чотири неправдиві місяці.

Придивім ся тепер, як повстають всі ті явища. Мраки і облаки повстають в наших краях — як звичайно — з водяної пори, яка все находити ся в повітрі. В царстві ледів такі мраки і облаки дуже часто повстають з множества дрібнесеньких ледяних голочок, що держать ся купи. Буває нераз так, що легкий облак або мрака, зложена з таких голочок, стане на дорозі місячного сьвітла. Тоді місячні промінні, які падають на ледові голочки, грають в них неначе в зеркалі або в гранчастих шклах — і люди бачать на північнім небі дуговий хрест, колесо, дугу або великі круглі пятна, подібні до місяця. Нам видається, що те колесо і хрест і круглі пятна є біля самого місяця, а в дійсності вони сьвітять на облаці, який розложив ся на дорозі місячних промінїв. Облаки

віддалені від землі найбільше на який 6 — 7 кілометрів (часами і много більше), а місяць — як відомо — віддалений від нас, на яких чотириста тисяч кілометрів. Представте собі, чи може світятий хрест лежати на самім місяці? Ви спитаєте: як пізнали учені, що той хрест лежить не на місяці, а на облаці? От вам і відповідь: Як лишень подує вітер і зжене облак, що стояв перед місяцем — то зараз щезне й хрест. Коли-ж мрака з ледяних голочок знов закриє місяць, хрест або колесо показують ся на небо наново. Тепер кождий зрозуміє, що дійсною причиною всего того є мрака або облак, зложений з ледяних голочок. Зробіть для проби так: возьміть і засвітїть свічку і поставте її в комнаті, де є повно пари, а побачите, що наоколо світла свічки повстане дугове коло. Як би та пара скаладала ся з ледяних голочок, то ви побачили-б і хрест і світляні пятна, подібні до світла свічки. В царстві стужі є ще одно незвичайно цікаве явище. Се так зване **полярне світло** або **полярна зоря**.

В довгу зимову ніч, коли в краю ледів не видно сонця, показуєть ся на небі особливе світло. Подібно як рання зоря, зоріє оно на овиді і поступенно піднімаєть ся, поки перед очима здивованої людини не стане величавою близкучою дугою, немов перекиненою з одного кінця на другу. Дуга блимає, викидає на верх цілі снопи світла, блистить всілякими барвами і підносить ся все висше й висше. Слідом за нею поступає друга така дуга, а деколи і третя. Ціле небо залите огнем. Дуги підносять ся. Перша стоїть уже над вашою головою. Через кілька хвиль потім буде вона вже на другім краю небо-склону. Так само переходить і друга і треття дуга. Незабаром починають вони блідніти і поволи, поволи зникати. Царство ледів закриваєть ся знова нічною мракою. Полярне світло має иноді і иньший вигляд. Вперед повстає на овиді бліде світло; відтак починає воно піднимати ся в гору в виді широкої

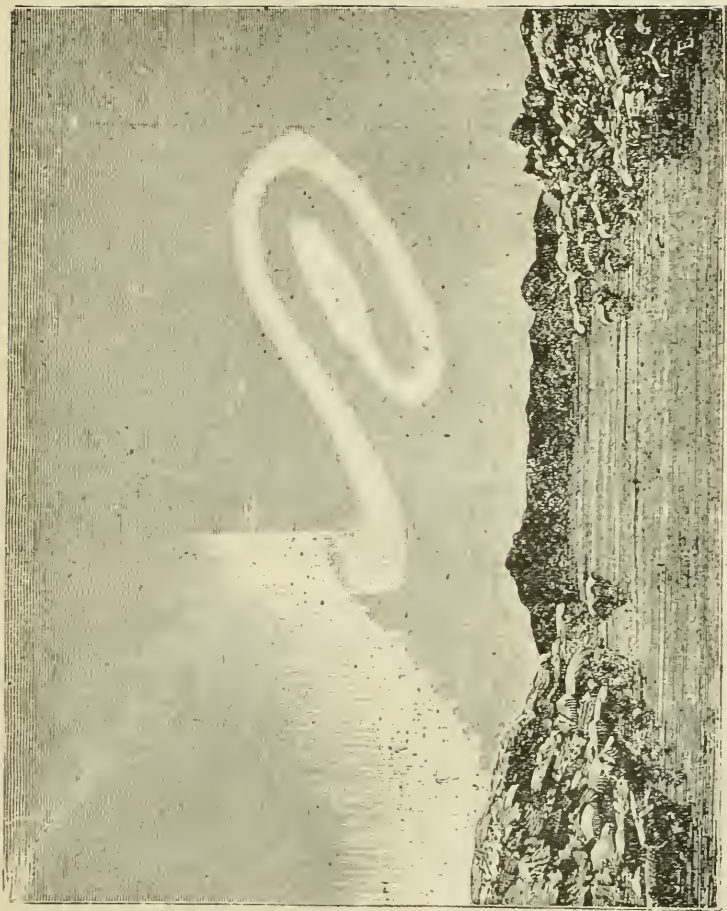
смуги. Спершу бліде світло стає все яснійше і яркійше. Світляна смуга звивається в ленту, яка філює по небі, тріпочеться, то звивається в кружало, то збирається в складки, то знов розвивається і весь час міняє свою форму і своє місце. Світло перебігає то з одного кінця ленти на другий кінець, то темніє на хвилику, то знов палає зі ще більшою силою. А лента тимчасом підноситься все висше і висше. Нараз розділюється вона на дві часті. Горішня частина блистить яснійше і горить всіма барвами дуги. З неї раз у раз вилітають проміння світла. В таку хвилю буває се сяєво особливо чудове. Потім починає воно меркнути і гасне так само несподівано, як несподівано появилося.

Тут мушу зазначити, що північне світло триває не довго: великі світла всего кілька годин, а звичайні 20 — 30 хвиль. За те буває і так, що воно зчезнувши, появляється по якімсь часі на ново.

Крім висше наведених форм північного світла появляються ся іноді ще й такі форми, які своєю формою і своїм рухом нагадують нам змії. Послухаймо, наприклад, що говорить про них Нанзен:

“Вечером — каже він — вийшов я на палубу корабля, але в тій хвили, як я вийшов, так і пристанув на місці неначе прикований. Передомною появилося чудове сяєво — північне світло, якого силу і красоту не впаде ніхто вірно ані описати ані намалювати. Блистало воно на небі всіма барвами веселки. Рідко, або, правду сказавши, ніколи ще не бачив я таких чудових барв. Спершу перемагала скрізь жовта барва, крізь неї пробивалася зелена а на долішнім кінці дуги виступала вже ярка рубіново-червона краска*). Та ген далеко на заході, зверху по небі протягнула ся, звиваючись, величезна змія: вона ставала все яснійша і яснійша, відтак розділилася на три ясно-блимаючі часті. Тепер барви змінилися. Полуд-

*) Рубін — дорогоцінний камінь, барви червоної.

Полярне світло в формі змії.

нева змія стала червона з жовтими плямами; та, що була по середині, стала жовтою; а північна прибрала барву зеленкаво-білу. По боках тих змії виступили промінні горбки, які подобали на филі, гонені гураганом. Вони то появляли ся, то зникали і все змінювали своє місце, то блистіли, то блідли, а змії звивали ся... І хоть я був легко одітий, і дрожав від зима, то не міг відірвати своїх очий від того чудового явища, поки воно не щезло зовсім так, що остала лишень одна маленька, огниста змійка на заході..."

А як чарівно виглядає ледяне царство в часі північного сьвітла! На небі горять ріжні огняні барви, — горять та лиють на землю і море цілі потоки ріжнобарвного сьвітла; снігом повкривані рівнини блищать і іскрять ся, а вершки ледяних гір грають барвами, як алмаз або самоцьвітний камінь...

Учені думають, що сьвітло північної зорі є похоже на те сьвітло, яке бачимо в блискавицях в часі бурі. В ледянім царстві нема бур з правдивими громами і блискавицями. Бурі бувають там, але з ними в парі не йде грохіт грому, лишень являєть ся північне сьвітло.

Повторимо тепер коротко все те, що доси сказано про царство ледів:

Се царство лежить в далекій півночі. Його середину займає північний бігун, де ще досі не станув ніхто з людей. Наоколо північного бігуна розложив ся Ледовий океан. Береги того океану творять — північна Европа, Азия, і Америка. Води Ледового океану лучать ся з водами океану Атлянтійського і Великого. Посеред Ледового океану лежить багато більших і меньших островів. Більша часть тих островів є покрита горами, а з тих гір спливають величезні ледівники і досягають берегів моря. Лід ледівників відломлюєть ся, та діставши ся на море, пливає як ледяні гори. Крім ледяних гір, які **повстали зі зледілого снігу**, лежать в Ледовім океані ще величезні ледяні поля. **Ті поля повстали зі замерзлої морсь-**

кої води. Не треба однак думати, що Ледовий океан є зовсім покритий ледовою корою. В нім є багато й таких місць, що не замерзають ні літом ні зимою. З горячих країв землі припливає вода широкою струєю в царство ледів. Вона є теплішою від вод Ледового океану. Для того то Ледовий океан не всюди замерзає. Та є ще й друга причина сего. **В місцях, де Ледовий океан є бурливий**, вода рідко коли замерзає, бо фильоване води не допускає до замерзання.

IV.

Білий медвідь.

Посеред різних пород звірят, які можна стрінути на далекій півночі, перше місце — по чести — належить ся білому медведєви. Білий медвідь се близький свояк нашого “вуйка”. Він так само високий, такий сильний та часами так само страшний, як “бурмило” в наших Карпатах. Будучи корінним мешканцем ледяного царства, білий медвідь почуваеть ся вдоволенним лишень посеред сніжних рівнин і ледяних піль. Цілою своєю будовою і способом свого життя приоровив ся якомсь медвідь до підсоня (клімату) ледяного царства. Природа наділила його теплим білим кожухом. Шуба не тільки охороняє його перед сильними морозами, але також дозволяє йому непомітно підійти добичу або усунути ся перед ворогом. До того ж має він ще й сильні лапи з острими пазурами, знаменитий нюх і вражливий слух, які дозволяють йому вислідити собі добичу або усунути ся перед ворогом. До того ж має він ще й дуже острі зуби, а се страшна зброя і при нападі і при самообороні.

З роду медвідь лютий, похмурий, звичайно як “бурмило”, а при тім помисловий, хитрий, загонистий, де-коли відважний, часом аж до очайдушности. Натєж він не аби який хижак. Корм білого медведя

складається з мяса. Він полює на рибу і на звіра. Тюлені — то його найліпший присмак. В часі польованя на тюленів медвідь проявляє всю свою штуку і хитрість. Тюлень, — звір осторожний, і тому трудно його зловити. Коли медвідь побачить його здалека, тоді прилягає животом до землі і поволи підсуваєть ся до тюленя. Тюлень про око спить, але спить дуже чуйно і раз по раз пробуджуєть ся, підносить свою голову, пильно оглядаєть ся довкола і наново починає дрімати. Через той час, як тюлень оглядає околицю, медвідь не рухаєть ся, а лежить, прилягши до снігу чи до леду; коли-ж тюлень успокоїв ся і задрімав на ново, медвідь починає знов сунути ся все ближше і ближше. Наконець, тюлень, вже майже під його носом; тепер медвідь випростовуєть ся, робить кілька скоків і... і тюлень в його лапах. Коли польоване не вдасть ся, то “вуйко” не дуже плаче. На дворі літо, значить ся, повно всякої добичі, — не то що в зимі, коли нераз доводить ся цілими днями постити й шукати безуспішно за їдою, яку тяжко стрітити. Дуже часто полює медвідь і в воді. А пливак з него знаменитий, часами проплине з кілька кілометрів і як би нічого — ще би дальше плив. Між його пальцями є розпята скірка така, як у гуски або качки; а се, як відомо, дуже помагає до плаваня в воді. Кудаж він плине? От на тамтій кризі побачив він стадо тюленів, ну і хоче приплисти до них в гості. Самому чогось скучно. Пливе він скоро та осторожно — хоче, бачите, зробити їм несподіванку — то пірне під воду, то висуне лишень голову понад воду, щоби на хвилю відітхнути. Але тюлені таки помітили гостя, а знаючи добре чим така гостина кіньчить ся, почали втікати, одні в полонку, другі з берега та в море. Медвідь обурив ся на таку негостинність, та й ну за ними в погоню. Але тюлені ще ліпші пливачи, чим медвідь; не зловить він їх в воді. Тоді береть ся “вуйко” на спосіб. Поринає і пливе під водою. Дурний тюлень дивить ся “вуйка” нема, ну славаж Тобі Боже,

певно втопив ся, то й не треба втікати — думає він собі і починає приставати. Аж тут нараз як щось не схопить його за ногу, як не впеть ся в тіло пазурами; а “вуйко” наздігнав тюленя і так кріпко пригорнув до своїх грудий, що тюлень лишень дух спустив. Та не все вдаєть ся вуйкови дістати тюленя так швидко. Польоване траєє нераз дуже довго, але “вуйко” по більший части таки добиваєть ся своєї ціли.

Дуже часто живлять ся медведі молодими тюленьями, а захоплюють їх без великої праці. В тій ціли вишукують вони снігові печери, нори, в які самиці тюленя ховають своїх молодих. Коли “бурмило” знайде таке місце, розпорпує сніг і поволи, без труду витягає молоді і пожирає. При тім трафляєть ся нераз, що в той час прилізе самиця, ну а медвідь, як відомо, і старими не гордить.

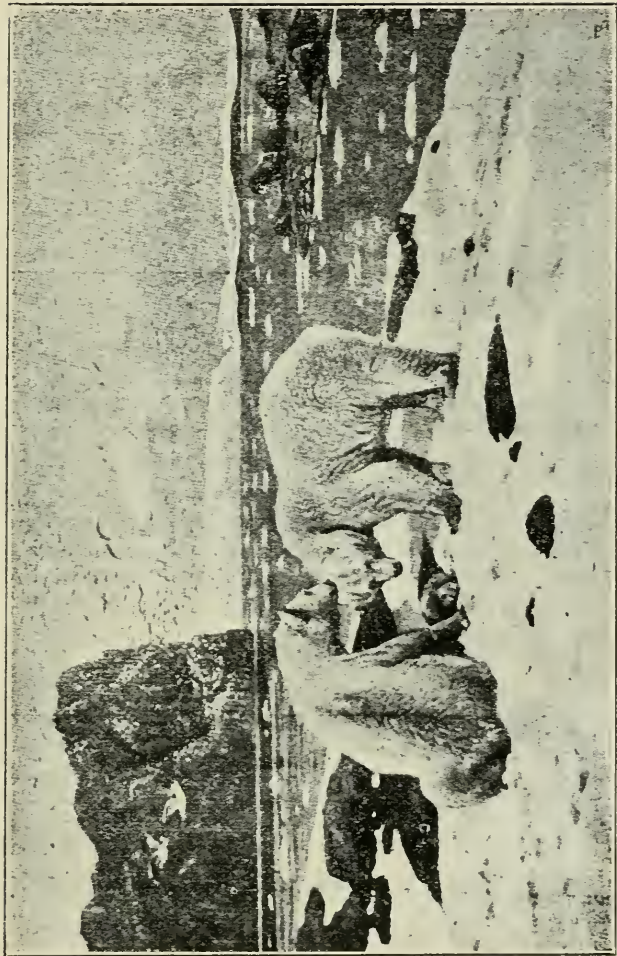
Так само штукою полює медвідь на рибу. Коли медвідь полює недалеко від устя якої ріки, що впадає до Ледового океану, то гонить рибу в усте і тут уже проковтує її по кілька штук нараз.

Дуже небезпечним ворогом медведя є чоловік. Люди, що подорожують по ледянім царстві, полюють на білих медведів задля мяса і теплої шкіри. Їх стріляють або проколюють списом. Зимою білий медвідь нераз і сам наражаєть ся на небезпеку. Бродячи по кригах і снігових рівнинах, приближаєть ся нераз до зимової стоянки подорожних в надії, що найде там що, небудь до їдження. Довша голодівка додає йому відваги; підкрадаєть ся до човнів, до зимовника і хапає все, що лишень підпаде йому під лапи та тікає зараз де-не будь за лід, щоби заспокоїти свій голод. Коли люди побачать медведя, випускають на него цілу сфору псів, а самі хапають за стрільби і пускають ся в погоню за звіром. Медвідь з початку уступає з честію. Але коли побачить, що утеча неможлива, пристає, підносить ся на задні лапи, злісно кричить, відгризуєть ся від псів та хапає їх зубами, або копає ногами. Коли-ж його зранить куля, розяруєть ся ще гір-

ше та зі злости і болю кидаєть ся на стрільця. От в такій хвилі білий медвідь дуже небезпечний. Один неосторожний крок — і стрілець може найти ся під медведем, а як він тоді пічне мняти та грзти, то пиши: пропало...

Коли медвідь дуже голодинй, то нападає на чоловіка навіть і тоді, як він навіть не думає його переслідувати. Нанзонови, про котрого я вже нераз згадував, лучила ся ра зтака пригода: Він і його товариш, Йоганзен, по довгій і утомленій їзді по ледянім полю, опинили ся в кінци над водою, через яку мусіли переплисти на каяках*), аби мождістати ся на друге поле, яке лежало на другім боці каналу. В хвили, як вони приготовляли ся до відпливу, незамітно підійшов до них білий медвідь та заховав ся за ледяною скалою, “Коли Йоганзен — так оповідає Нанзен — непідозріваючи лиха, вернув ся і похилив ся, щоби підняти мотузок від саний, в тій хвили побачив звірюку, що причаїла ся за скалою. Поки він пізнав, що се за сотворіне, дістав такий сильний удар в ухо, що йому аж іскри посипали ся з очий і він упав горілиць на землю. Боронив ся, як міг, руками зловив звіра за горло і крикнув: “швидко стрільбу!” Я обернув ся і побачив медведя, який кинув ся на лежачого горілиць Йоганзена. Ледви діткнув ся я стрільби, що лежала при кермі на каяку, як каяк зчеховз у воду. Моя перша думка була: кинутися також у воду і видіставши ся на каяк, звідтам стріляти; але я швидко зрозумів, що се небезпечно, тож напружив всі свої сили, щоби витягнути каяк на лід, а рівночасно старав ся схопити стрільбу, яка лежала на нім. Глянути позад себе не було часу, аж нараз почув я, як Йоганзен почав спокійно говорити: “Скорше, скорше стріляй, а то буде за пізно!” Ох, як я потерпав... Тичасом медвідь побачив пса і кинув ся на него. Швидше від блискавки схопив ся Йоганзен та відскочив на бік, а медвідь так

*)Каяк — мале човно, яке можна зложити на сани

Звірі ледяного царства.

Серед снігів білі медведі, а по правій руді на кризі купка моржів.

у дарив пса, що той аж заскавулів. Йоганзен швидко підбіг до свого каяка, щоби вхопити свою стрільбу, яка там лежала... Накінець і мені удало ся досягнути кольбу стрільби. Не мож було тратити й хвилинки часу; медвідь забирав ся, кінчити рахунок з псом; але я впакував йому кулю в голову і він упав між нас мертвий. Йоганзен не потерпів майже нічого, хиба те, що медвідь здер йому з лица трохи болота, так що та часть біліла ся як чистійша та ще й зранив його легко в руку . . .”

Не тільки голод додає відваги медведеви. Ще сміливійшим буває він тоді, як йому приходить ся забезпечити своїх молодих медведят перед ворогом. З сего приводу оповідають подорожні багато цікавих припадків. Ось одно таке оповідане. Сфора псів напала на медведицю з її молодим. Мати пускала ся на втікача до моря; але, коли почула жалісні крики молодого медведяти, що не могло її наздогонити, сейчас завернула — йому на поміч. Взяла його в свої лапи і почала оборонювати від псів. Алеж пси не переставали нападати. Їх було з двайцять штук і кинули ся на медведицю — одні з переду, другі з заду — та дерли її безпощадно. Змучена, покрита ранами медведиця все охоронювала хоробро свого малого медведика, успокоювала його й гладила. Та тут на поміч псам надбігли стрільці з стрільбами. Роздало ся кілька вистрілів. Ранена медведиця упала на землю, але сейчас піднесла ся і кинула ся до медведяти. Бідна мати, зібравши всі свої сили, торкала свою дитину, цілувала, гладила її, неначе хотіла додати їй відваги та піднести з місця і забрати з собою, але даром; єї дитина вже була мертва. Протверезівши однак, відкинула від себе псів і кинула ся на одного стрільця. Був би одержав добру научку, як би иньші стрільці були не прийшли йому на поміч. Грянули вистріли з кількох стрільб і медведиця упала трупом недалеко своєї дитини...

V.

Моржі і тюлені.

В вітчині білого медведя є одно звіря, з яким він неохотно вступає в бій, боячи ся, щоби сам не був побіджений. Сим звірем є — **морж** або **морс**.

Морж належить до звірят ссучих*). Самиця родить діти живими і кормить їх своїм молоком. Всею будовою свого тіла приноровив ся морж до життя в воді. Його тіло — то груба колода; голова кругла, пика з переду приплескана і прикрашена густими щітиноватими вусами; з уст звисають два величезні кливаки, кождий довгий на півтора або дві стопи. Кливаки — страшна зброя у моржа; ними боронить ся він від ворогів.

Набережні скали, пливучі криги і самітні, пусті острівці ледяного царства,—се улюблене місце пробування моржів. Тут відпочивають вони і гріють ся на сонці; при тім старають ся все тримати ся громади, або цілого стада. В кождім стаді є провідник — він є найбільшим, найсильнішим і найгрізнійшим зі всіх моржів у стаді. Такий провідник доходить нераз до двох або й більше сяжнів довжини. Він удержує порядок в стаді і стереже своїх товаришів в той час, як вони відпочивають. На случай небезпеки дає знак до утечі або до спільного нападу на ворога. При стрічі з неприятелем провідник бореть ся найхоробріше зі всіх і до послідних сил охороняє своїх товаришів зі стада.

Дикуни, що живуть ся на далекій півночі Європи, Азії і Америки, а також і подорожні, які відвідують ледяне царство, полюють на моржів і нищать їх в великім числі. Скіра, сало-тран, мясо, кров, клеваки, все

*) Ссучими звірятами називаємо такі, котрих молоді ссуть молоко своїх матери, як пр. пес, кіт, кінь, корова і т. д. — Пр. пер.

те має велику ціну для дикунів, через те й забивають вони моржів списами та гарпунами. Польоване на тих звірів не легке і не безпечне. Ранений морж кидається зі злостю на чоловіка, роздирає кливаками і ломить вимірену на него зброю. На землі він не такий страшний, тому, що тут дуже неповоротний; за те в воді стає дуже сьміливим. В воді він мов риба: знаменито плаває, поринає, кидається відважно на лодку, в якій сидять мисливі, хапає її передніми лапами та старається вивернути в воду своїх проклятих ворогів, або змагає до того, щоб своїми кливаками пробити дно лодки. Так поводять ся моржі одинцем; в товаристві других моржів вони ще з зухвалішою яростію переслідують мисливих. Морякам нераз приходить ся тікати перед стадом моржів і відбивати ся від них то стрільбами, то топорами, то веслами або дручками. Бувало нераз так, що ціла армія моржів з кількох сот голов обступала зі всіх сторін човно, на яким находило ся з десять до двайцять моряків. Піднявши голови до гори, кидали ся моржі під команду свого провідника з риком на човно. Тікати не було куда, — а то моржі розбили би човно на дрібні-куски і поранили морякам прийшло би ся потапати. Тому моряки ставали ладити ся на прийняте неприятели. Кождий хапав в руки, що попало, одні за сокири, другі за списи, иньші за гарпуни або і весла. Наставав страшний, розпучливий бій, бій на жите і смерть. Моржі, побачивши ранених товаришів і почувши їх крики з болю, не уступали, тільки зі ще більшою заїлостію кидали ся на човно. Здавало ся, що вже нічо не уратує моряків, але ось смерть моржа-провідника увільнила їх з біди. Коли моржі стратять в бою провідника, тоді, звичайно, уступають з поля бою...

Богато очевидців оповідає, що самиці моржів є дуже привязані до своїх дітий і що в хвилю поважної небезпеки охороняють їх з пожертвоуванем свого власного жита. Для приміру наведу таке оповіда-

не подорожного Геса: “Я — говорить Гес — забив маленького моржа, що відпочивав на березі моря в купі з цілим стадом старих моржів. В млі ока ціле стадо сховало ся під воду, та мати убитої дитини сейчас вернула і, не дивлячи ся на небезпеку, підійшла до неї. Видаючи жалібні стони, виповзла вона на беріг, біля самих моїх ніг, зблизила ся до моєї жертви і почала попихати єї до води. Я пробував єї застрілити, а навіть поранив її шротом, але мимо того вона все таки найшла силу притиснути до своїх грудий дитину і скотити ся в море...”

На скільки небезпечні моржі, на стільки спокійні тюлені.

Як морж так само й тюлень буває на землі незручний і неповоротний, за-то в воді він паном. Передні його ноги то весла, а задні то подвійний рибачий хвіст. І цілим своїм виглядом подобає тюлень на рибу. Коротка, густа шерсть покриває його шкіру, під шкірою — груба верства товщу-трану, який помагає йому легко удержувати ся на воді. Не согірше послугуєть ся він своїми ногами, як риби плотьми і тому плаває знаменито і по воді і під водою яких пять або й більше хвиль, а щоби не стратити повітря, окремою скіркою наче повікою закриває вуха й ніс. Свою поживу бере з води — там ловить риби, раки й слимаки. В воді пустує, бавить ся, а відпочивати виходить на беріг або ледяну кригу. На землі лежить супокійно, або пересуваєть ся з місця на місце, шукаючи для себе вигіднішого леговища. Сьмішно дивити ся на те, як він лазить по землі — прямо як каліка. Стогне, фиркає, помагає собі то передними, то задними ногами, то головою, але при тім потрафить видрапати ся на високу кригу і на стрімкий беріг, а трафить ся нагода — “то він не від того, щоби й побічи”: піднесець ся, напружить ся, зігнеть ся в двоє і скочить кілька разів, а потім знова скорчить ся увесь, набере сил і знов поскочить кілька разів. Та се вже не розривка, а правдива мука.

Особливо цікаві у тюленів родинні відносини. В пору жениханя тюлені вилазять на довший час на беріг, а при тім кожний сильний і рослий самець забирає собі по кілька самиць.

Як відбуваєть ся се, оповідає англійський подорожний, Джоель Аллен, який добре освідомлений з родинними порядками й звичаями у тюленів. Він розповідає ось таке:

При кінци мая або на початку червня усталюєть ся в ледянім царстві літна погода. В ту пору цілі товпи тюленів-самців виходять на беріг і вибирають собі відповідні леговища. Самиць нема, вони прийдуть аж пізнійше, за яких два або три тижні, коли вже самці приведуть все до порядку. Вони мусять передовсім вибороти собі місця; кожний самець хоче устроїти ся як найліпше, а головно, найблизше моря, щоби в час побачити самиці, вийти їм на стрічу і забрати їх під свою опіку. Самці, що появляють ся перші, забирають надбережну лінію. Кожний з них має своє місце, велике на яких десять пятайцять квадратних стіп. Та се не штука заняти місце, треба ще вміти і мати силу його задержати. А се вже труднійше. За першою партиєю самців, які вже заняли місця на березі, появляєть ся друга, яка також хоче заняти місце з краю. Ось і розпочинаєть ся тепер розпучлива боротьба о місця. Саці бють ся не на жите, а на смерть — довго, розпучливо, жорстоко. закинувши голову до гори, розтворивши пащу та видаючи боеві крики, суперники кидають ся один на другого, ревуть, свистять, корчать ся, надувають ся зі злоби і один другому завдає тяжкі удари зубами. Бій кінчить ся тим, що побідник займає перше місце, а побіджений усуваєть ся подальше. Та ледви тюлені по стрічи успокоїли ся, аж тут нова партія воїнів. Знова підносять ся боеві крики, знов завзята кровава боротьба. Вона повтараєть ся так довго, поки більшість самців не займе відповідних місць. При тім де-котрі самці проявляють продивну упертість і силу. “Я — говорить наш

подорожний — помітив одного старого самця, який зараз на початку заняв місце при воді; він вийшов витязем що найменше з п'ятидесяти або шістьдесяти розпучливих борб з різними тюленями, які завидували йому його місця, а коли скінчився час боїв, я побачив його покритого ранами, шрамами, обідраного й окровавленого, з вибитим оком, але хоробро обороняючого свою сімю, яка складалася з 15 — 20 самиць, що крутилися на тім місці, яке він бажав був удержати з самого початку.

Наконець, біля берега показують ся самиці. Самці, що стоять в першій ряді, ідуть їм на стрічу; спершу витають їх і примілюють ся до своїх будучих подруг, а опісля в доволі грубий спосіб і безцеремонно гонять їх на беріг. При тім кожний самець старається забрати в своє леговище як найбільше самиць. Самці, які лежать висше, уважно слідять за тим, що діється перед ними. Перворядний самець потребує лишень зівнути, то зараз з усіх боків злітають ся сусіди і стараються перетягнути самиці в свої леговища. І знов починається очайдушна боротьба. Нещасну самицю поштуркують зі всіх боків, а бій кінчить ся звичайно тим, що найсильніший самець хапає її за гриву, як кітка коте, піднімає понад голову і переносить до себе... Такі переносування відбуваються на кождім місці, які позанимали тюлені, так довго, поки більша часть самців не заведе собі сім'ї.

Кожний самець в своїй сім'ї — повновласний пан. З своїми жінками поводить ся він, як з невільницями; але треба йому віддати справедливість, що охороняє свою сімю всіма своїми силами; не спить, не їсть, ні на хвилю не покидає посілості і пильно слідить за тим, щоби ніхто не поштуркував, не обговорював його подруг. “Я—говорить Джоель Аллен,—не раз пробував прогнати самця, тоді, як вони вже успокоєні заняли свої місця, але се мені не вдавало ся майже ніколи. Я кидав в них каменем, кричав стукав, як лиш міг. Раз забав я таки конче випробувати його хороб-

рість і підійшов близько до одного самця та почав обсіпувати його з своєї дубельтівки гірчицею й піском. Не дивлячи ся ані на гук, ані на запах пороху, ні на біль, поведене тюленя не змінило ся; він кидав ся; то на право то на ліво, лапав самиці, які по кождім вистрілі хотіли утічи і наганяв їх на попередні місця. Потім витягнув ся, як був довгий, глядів мені просто в очи, а при тім немилосердно ревів і плював. Самиці його швидко порозбігали ся, але він не думав зречи ся своєї власти, та від часу до часу при помочи скоку кидав ся в мою сторону, випльовував свою злість і назад вертав на своє місце. Не було можна зігнати його з того місця; він, як видно, твердо рішив ся задержати се місце при собі, або умерти”....

Не дивлячи ся на таку відвагу, тюлень мимо того є звірем спокійним і покірним, а в відношеню до чоловіка безборонним. Люди вбивають тюленів не тисячами, а десятками тисячів. Польоване на тюленів — се дуже звірське й варварське польоване, радше дика нелюдська різня та мордоване, чим справдішне польоване. Мисливі кажуть, що на тюленів не варта тратити пороху і куль: вони забивають їх списами і довбеньками.

Дикі люди, що живуть в тих краях вічного снігу й безмежної студени, убивають тюленів тому, що иньшої добичі їм не легко дістати. Вони кормлять ся їх мясом, товщу уживають на світло і опал, а зі шкір шиють собі одежу і будують шатра. Люди цивілізованих країв торгують їх товщем і шкірою.

Щоби мати понятє, кілько тюленів убивають люди щорічно, наведу такий факт: 1875 року привезло кілько торговельних кораблів майже **сорок сім тисяч** тюленів. За товщ і за шкіру тих тюленів взяли вони більше як **півтора мільона корон**.

VI.

Иньші звірі ледяного царства.

Кождий, хто хоч трохи пробув в царстві ледів, розповідає, що там є дуже багато лисів. Однак ті лиси не подібні до тих, які живуть в наших краях. Вони передовсім менші від наших, а до того й шерсть їх инакша. В літі має їх шерсть брунатну барву, або брудно-сіру, а в зимі є цілком біла або синява.

Годі казати, що лисам живеть ся на півночи весело. В літі то ще якось їм іде, поживи є доста. Літом полюють вони на лемінчи (маленькі звірятка завбільшки доброї миши), заяці і різні птиці; але зима, се для них — “великий піст”. Птиці повідлітали в теплі краї, лемінги, позбиравши ся в громади, також повандрували на полудне, в надії, що найдуть там відповідну для себе поживу, заяці також зникли; холодне царство — словом — опустіло. Бідні лиси — голодні, похуділі бігають по сніжних полях та леяних краях, жалісно виють, збирають відпадки зі столу медведя, жадно вітрять в воздух, заглядають в проруби, з яких час від часу висувають ся тюлені, але не відважують ся підійти ближше, бо чують, що їм не рівняти ся з тюлєнями. Так тягнуть ся дні за днями, а поживи — як нема, так нема. З бідн стають вони влізливими і сьміливішими. Підходять близько до кораблів подорожних або до жилищ диких людей і старають ся схопити все, що лиш вдасть ся: засоби поживи, звірячі скіри, одежу, обуве, упряж від саний і т. д.

Псотн північних лисів — говорить один подорожний — перевисшають навіть хитрість малп; в нашн житла підкрадали ся вони днем, ночью і крали мішки, чоботи, паньчохи — все, включно до ножів і палиць. Мясо з бочок вибирали вони так хитро, що ми навіть не догадували ся того. Коли лучало ся, що ми мусіли яку звірину патрошити на дворі, то лиси часто вивали з наших рук провізію, за що ми їх сейчас у-

бивали ножем. Де-би ми не сховали дичину, як-би ми не привалили се місце каміннями, лиси все винайшли і спільними силами розвалювали наш сховок. Ми пробували класти мясо на стовпи, але хитрі звірята або підкопували їх з долу, або як коти, видрапували ся на них, досягали верха та зїдали всю поживу. В ночі, коли ми спали, лиси стягали з нас шкіру звірят, якими вкривали ся, та шапки й рукавиці. Се остаточно так нам надоїло,, що ми в кінці постановили їх убивати, чим попало. Наставлялц їм кусок волового мяса і коли вони прибігали до нас, забивали їх сокирою, яку держали готову в другій руці. Часом знова ставали біля вбитого тюленя та удавали, що не бачимо, як вони підходять а коли вони забирали ся до їди, ми убивали їх палками. За весь той час, як я там був, я сам своєю рукою убив їх не багато, лишень двіста штук.

Як вже висше сказано, полярний, се значить, північний лис має подвійну одєжу: на літо — иньшу, а на зиму — иньшу. Зимове убранє є біле, як барва тих місць,, де йому приходить ся вести своє жите. Чи треба додавати, що **біле футро** віддає лисови велику прислугу? Бігаючи цілими днями по снігу і поміж білими кригами, лис може стати ся непомітний в таких випадках, в яких йому сього потреба.

Припустім, що білий лис стараєть ся сховати ся перед мисливим, який його переслїдує. Лис потребує лишень простягнути ся на снігу, або притулити ся де-небудь до криги, а мисливий перейде на кілька кроків біля него і не запримітить його. Колиж сам лис побачить десь добич, то і тут помагає йому його біле футерко: на білім, біле трудно розпізнати: тому лис може не замітно підкрасти ся до своєї добичі і зловити єї.

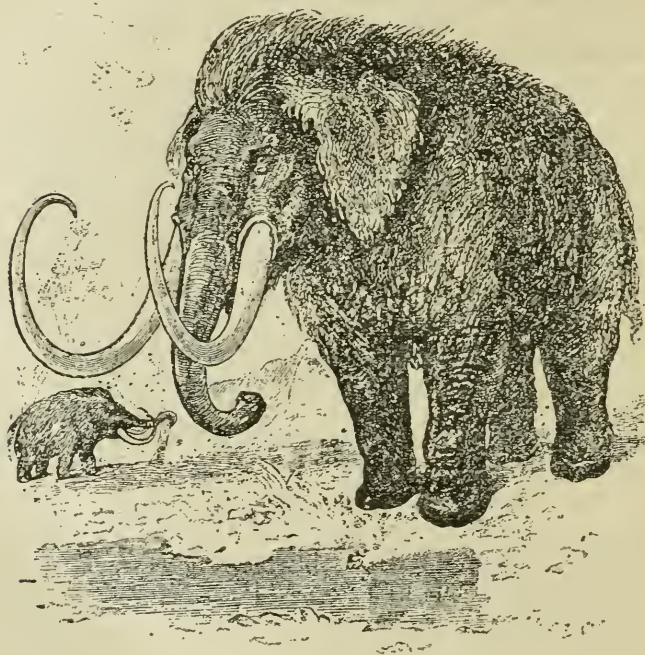
На сніжних рівнинах північної Америки і Азії живуть ще й другі звірята, яких барви кожї згоджують ся з барвою окруженя. Там можете побачити і стадо **білих куропать**, або нечаяно переляканого **білого за-**

яця; там живуть **білі сови, білі соколи і білі посьмі-тюхи**. Всі ті мешканці зимних країв дуже користують-ся своєю білосніжною одежою; одні тому, щоби не-замітно підкрасти ся до своєї добичі, а другі гому, щоби скрити ся перед ворогом. Ясно, що, коли бар-ви, звірини є подібні до барви окруження, тоді воно одні **охороняє**, а другим **помагає** до ловлення добичі; от тому така барва називаєть ся в науці, **барвою о-хороняючою** або **спомагаючою...**

Та вертаймо до мешканців, ледяного царства. В 1770 р. російський купець, Ляхов відкрив на півнич-них берегах Сибіру громадку островів, які називав **Костистими островами**. Річ мала ся так: В землі тих островів, під снігом і ледом, найдено множество ко-стий якихось звірів. Тут були й кости ніг і величезні черепи, подібні до диких диків-бізонів і кістяні ро-ги, такі як у носорогів і дивовижні зуби, які нагаду-ють клеваки слонів, лишень о много більші, чим у тих остатних. Все те наводило на думку, що там дуже дав-но, може бути много віків тому назад, жили такі чуд-ні звірята, які подобали на слона, але були більші від него. З часом та думка показала ся зовсім прав-дивою, а се стало ся ось так:

В р. 1799 один тунгуський рибак, що займав ся ловлею риб на березі Ледового океану, побачив, що біля устя ріки Лени находить ся велика ледяна бри-ла, яка своєю формою відріжнявала ся від других брил. Тунгуз оглянув пильно брилу і не найшовши нічого надзвичайного, повернув назад до свого за-нятя. В два роки пізнійше ловив він рибу знов в тім самім місці, біля тої дивовижної брили. Тепер замі-тив він, що з брили вистає якийсь кливак та спина якогось чудовища. Але й сим разом Тунгуз не при-писував своїй нахідці великого значіння. Минуло еще три роки. Рибак ще раз вернув ся до ледяної брили. Але її вже не було, лід стопив ся, а на його місце лежав на землі величезний звір. Головою подобав

він на слона, але вона була дуже велика. З рота стирчали два величезні, до гори скручені кливаки, довгі на кілька метрів. Ціле тіло було покрите чорною щітиною і шерстю брунатної краски. На шиї красувала ся довга грива. Зьвір був — розуміть ся —

Мамут.

мертвий. Бог знає, кілька віків прийшло ся йому лежати під снігом; але він виглядав так, якби що йно перед кількома днями загинув; сніги і морози задержали його в свіжості до того часу. Се діяло ся в 1804 р., а два роки пізнійше, один російський учений, який перебував тоді в Якутску, довідав ся від

гамошних мешканців, що при устю Лени лежить якийсь невідомий доси звір, тож вибрав ся там, що-би подивити ся на него. Звір лежав на своїому місци, але був вже значно надпсований, мясо то по-псувало ся на повітря, то було пороздиране білими медведями й лисами, а шкіра, шерсть і щітина місцями цілковито сповзли, впрочім скелет (кістяк) був цілий і не нарушений. Кістяк сей повезли в Петербург, де він і досі стоїть в музею Академії наук. Сорочок літ тому назад на берегах ріки Єнисею в Сибіри знова найшли другого такого мамута — так називаєть ся сей звір, що належить до ссавців і є близьким родичем слона*). Тепер нігде в світі нема вже живих мамутів, але як видно, був час, коли вони жили в тих краях, де тепер царює лиш сніг і нестерпні морози. Впрочім в царстві ледів і тепер живуть такі великани, в порівнянню з котрими мамут нічо. Маю тут на думці китів...

VII.

Фрітйоф Нансен.

Не легко обізнали ся люди з царством ледів. Багато труда, біди і мук мусіли витерпіти відважні подорожні, які пускали ся в невідомий строгий край, що-би його пізнати: одні з них пропали на віки в краю снігів і нестерпної стужі; другі по довгих борбах, вертали щасливо назад та оповідали про все те, що бачили в царстві ледів. До числа тих щасливців, які в гаразді вернули домів, належить і славний на весь світ, норвежський подорожний, Фрітйоф Нансен. Він звидів найдальші країни ледяного цар-

*) Такого самого мамута знайшли в 1907 р. в Старуни біля Надвірної в Галичині, в копальни земного воску.

ства, був там, де ще жадна людська нога не станула і вернув назад. Про него й хочу тут де-що розповісти.

На півночі Європи є великий півострів, що зветь ся Скандинавія. На тім півострові є дві держави — Швеція й Норвегія. Норвежці, се народ славний здавна зі своєї відваги і неустрашимости в мореплавстві. Нанзен ще більше підніс ту славу. Ще в ранній молодости відбув він подорож по Ледовім Океані на торговельнім човні, а в 1888 році, коли мав 24 літ, вибрав ся на острів Гренляндію і більшу часть того острова перейшов на снігових лижвах*). Любов до подорожи що-раз більше розпалювала ся в його грудях. Думка, щоб дістати ся на далеку північ — там, де ще ні один чоловік не то що не станув ногою, але навіть і оком не зиркнув, прямо переслідувала його. Але в який спосіб дістати ся на північний бігун, в сам осередок царства ледів та роздерти перед людськими очима ту занавісу, яка його залягає? Як там дістати ся? Шляхи невідомі. Всі подорожні, що хотіли дістати ся на бігун, потерпіли невдачу і не пройшовши й половини дороги, мусіли завертати назад, а хто був сьміливий, хто конче хотів збагнути тайну ледяного царства, той . . . погибав без вісти. Леди, безконечні, непобідимі леди — ось головна перешкода для тих, хто хотів дійти до бігуна. Як перемочи ті леди? Як бороти ся з ними? Чи-ж се не божевіле йти на певну смерть? Все те дуже добре знав Нанзен; все те передумав він з тисячу разів, але мимо того не покинув своєї думки. Міркував він собі цілком особливо як лишень міг рахувати Нанзен, знаменитий знаток Ледового океану.

* Снігові лижви “скі” — се довгі санки, які люди привязують собі під черевики та сунуть ними по снігах, підпираючи ся при тім держелом.

Нанзен знав, що до східних берегів Гренляндії припливали нероз цілі пні й поодинокі галузи шпилькових дерев, які ростуть на Сибірі. Він питався, яким способом дістаються ті пні до берегів Гренляндії?

Фрітйоф Нанзен.

Нанзен міркував собі так: великі сибірські ріки, як Єнісей і Лена, приносили на своїх філях дерево звнутра краю на Ледовий океан. Тут натрафляли ті

пні на криги, а вони пливучи по океані, приносили їх до берегів Гренляндії. З того вивів Нанзен такий висновок, що вода в Ледовім океані, почавши від Ново-Сибірських островів пливе широкою струєю на північ, потім, по всякій віроятности перепливає бігун і діставши ся так на другий бік земської кулі, плине знов на полудне — до берегів Гренляндії. Одна обставина ще більше додала Нанзену віри в се припущене його. Ось в 1881 р. в Ледовім океані далеко на півночі пішов на дно корабель “Жанета”, а в три роки пізнійше, найшли усякі предмети з того корабля біля берегів Гренляндії. “Жанета” пішла на дно між ледами, що лежали на північ Ново-Сибірських островів. Знова можно було спитати ся, як дістали ся ті предмети до берегів Гренляндії? Нанзен і тут відновив собі, що вони приплили так само, як пні сибірських дерев.

І так по думці Нанзена, в Ледовім океані, де-небудь між бігуном, а Землею Франц Йосифа (так називається один остров на Ледовім океані, відкритий австрійським дослідником ледяних країв, В. Паєром), перепливає струя, яка починається при сибірських берегах і доходить до східного берега Гренляндії. Говорячи иньшими словами, треба припустити, що леди, які повстають біля сибірських берегів, плывуть, на північ, перепливають недалеко від бігуна — а може і через самий бігун — завертають на полудне і приходять до берегів Гренляндії. От тими-то ледами думав покористувати ся Нанзен. “Другі подорожні — говорив він — бороли ся з ледами; леди не пускали їх вперед, а я возьму пливучий лід собі за помічника. Заплину кораблем на те місце Ледового океану, де починається морська струя, що плине на північ; там застрягне мій корабель в ледах та разом з ними поплине з початку в сторону бігуна а потім в сторону Гренляндії; з від-

там вже не трудно буде мені вернути ся назад до Норвегії”.

Коли Нанзен подав до публичної відомости, що хоче їхати до північного бігуна і подрібно описав свій плян, більша часть учених і бувалих подорожних віднесла ся до того недовірчиво. Одні насміхали ся з Нанзена і називали його пустою головою, або просто “безумцем”, другі тривожно і недовірчиво похитували головами. Але знаменитий подорожний рішив ся, щоб там не було, таки поставити на своїм і діпняти задуманої ціли. Потреба було лишень гроший, багато гроший, щоби збудувати корабель і заосмотрити його на довгу та небезпечну плавбу. Гроші, як і треба було надіяти ся, знайшли ся. Тодішній король Швеції й Норвегії, Оскар II. уважав за відповідне піддержати плян Нанзена. Підпомогли його й деякі научні товариства і де-хто з приватних людей. Швидко зібрано більше як п'ятьсот тисяч корон і Нанзен почав поволи лагодити ся в дорогу. Першим ділом його було збудувати відповідний корабель. Найліпші майстри Норвегії взяли ся за се діло. Пароплав збудовано з сильного дубового дерева, в середині стіни вибито корком, повстю (фільцом) і кількома верстзлами цирати — все те на те, щоби в нім було тепло. Сама форма корабля була так зроблена, щоби в разі потреби міг він, як тої угор вислизнути ся з занадто сильних обіймів леду. Наконець корабель був готовий. Його охрестили іменем “Фрам”, що значить по нашому “Вперед!” Тепер треба було заняти ся всім, чого було треба до довгого пливання та треба було найти товаришів. Охотників знайшло ся дуже багато, та Нанзен вибрав собі всего дванайцять люда. Всі вони були Норвежцями — народ здоровий, енергічний, підприємчивий. Один з поміж них, Свердруп був старим при-

ятелем Нанзена; з ним відбув вже був Нанзен свою подорож по Греляндії. Почали ся послідні приготування. На “Фрам” звезено домашні прибори, всякі господарські знаряди, харчові припаси, теплу одержу, збрую, сокири, пили, малі човна, слюсарські й ковальські інструменти а також книжки і всякі можливі інструменти для наукових дослідів і занять. Все було готово. Настав день відїзду.

“Се було в 1893 р. в день Івана Купала — так починає Нанзен своє оповідане. — Ми мусїли невідклично виїхати, і пращали ся з своїми рідними. На дворі було хмарно і мрачно. Двері замкнули ся за мною і я вийшовши з дому, пустив ся через сад в напрямі морського берега, де очікувало на мене мале човно з “Фрама”. Я покидав все, що було мені дороге на сїм сьвітї. Що очікує мене? Кілько лїт мине, поки я зможу назад вернути ся. Щоби я не дав в ту хвилю тепер, коби лишень можна було не їхати! Там на горі сидїла в вікні маленька моя донечка і плакала, закривши лице долонями. Щаслива дитино! Ти ще не знаєш, що то жите, як воно дивно уложене і змінчиве.

Нетерпеливо стоїть “Фрам” в заливї, шипить і жде знаку, щоби зняти ся з місця. Палуба його повна гостей, які прийшли сказати своє послідне “пращай” Ось вони вже й сходять з корабля . . . Котвицю піднято. . . “Фрам” переходить поволї в рух і описує кружало по заливї. Набережні улиці і площі чорні від безчисленної товпи народу. Над їх головами мигтять в повітрю хусточки, капелюхи . . .”

Всі кричать “ура”, всі бажають Нанзенови і його товаришам, щасливї дороги та здорового повороту. І “Фрам” поплив здовж північних берегів Норвегії. По дорозї приставав він в деяких заливих і всю да місцеве населене уладжувало Нанзенови і його товаришам сьвяточні овації. Музика греміла, гудїли

арматні вистріли та розливали ся прашальні пісні, а “Фрам” відпливає все даліше і даліше. 18. липня він покинув Верде. Тут в останнє попрощали ся наші подорожні з своєю вітчиною. Се була тяжка, болюча хвиля. Але... взявшись за діло — не говори вже, що не хочеш . . .

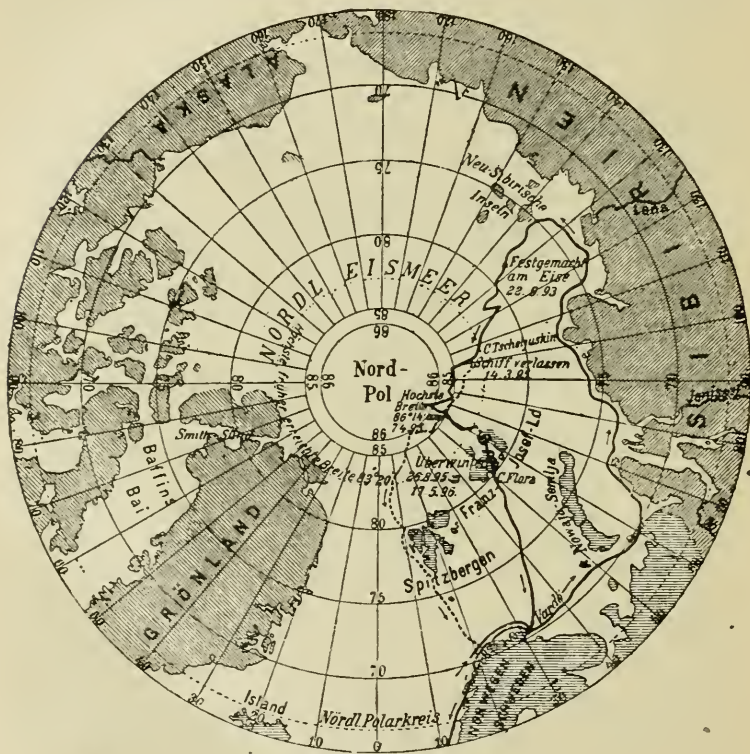
VIII.

Дві зими серед ледів.

На вітвертім морю плив “Фрам” в напрямі острова “Новая Земля”. Нараз налягла густа мрака. Вона тривала кілька днів. Коли мрака упала, увиділи подорожні величезні ледяні криги. Се занепокоїло їх: вони не сподівали ся так швидко зустріти ся з ледами. Та не було в чім вибирати; прийшло ся випробувати силу і звинність “Фрама”. На палубі було чути слова команди капітана: “Держи на право! . . . Держись на ліво! . . . Прямуй просто! . . . В ліво! . . .” “Фрам” наче змія, звивав ся поміж кригами, вертів ся і прочищував дорогу, а де лід не так легко хотів уступити, “Фрам” налітав на него стрілою, розбивав криги, розрізував їх носом і гордо плив далі. Швидко причалив він до російського берега, біля осади Хабарово. Тут чекали, призначені для Нанзена, пси Самоїдів, які він хотів взяти з собою на випадок, як би йому прийшло ся покидати корабель і на санях їхати на північ. Псів було 34 штук. Всі вони були расові, сильні, одні з довгою, білою, як сніг шерстю, другі короткошерсті з вигляду подібні до величезних лисів. Забравши псів, “Фрам” знов пустив ся в дальшу путь. Він майже весь час держав ся біля берега, тому, бо подальше повне море було покрите безконечними ледами. Так минув липень і серпень. На початку вересня “Фрам” оплинув півостров Таймир і прямував до Ново-Сибірських островів.

В перші дні плавання біля тих островів море було вільне від льоду і наші подорожні почували себе ду-

же вдоволеними. “Тепло . . . звізди . . . можна подумати, що находиш ся на полудни!” Так писав в своєм днівнику Нанзен д. 19. вересня, але на другий день писав вже цілком що иншого: “Всі мрії розвіяли ся! Як раз в той час, коли я рано в 11. годині си-

Нанзенова дорога.

(Напрямок дороги “Фрама” показує чорна лінія, що починаєть ся від місцевости Верде.)

дів у себе в каюті і роздумував, почув я нараз сильний удар і сейчас вискочив на палубу. Перед нами на далекім просторі лежав та сьвітвся в мраці збитий

лід". Здавало ся, що вся та маса леду повстала в млі ока.

Знов лід! І то вже на довгі місяці. Дні ставали все коротші й коротші. Наступала томляча, зимова ніч. Мороз кріпшав, лід наростав, падав густий сніг. Треба було думати про перезимоване. "Фрам" заняв найвигіднішу позицію посеред ледів, яку лишень міг. Швидко обросли його леди зі всіх боків. Він стояв твердо, наче вмурсваний. Подорожні розібрали парову машину, поставили на палубі вітрак, щоби мож було при помочи вітру сьвітити електрикою, уладили столярню і кузню, убрали по зимовому свої каюти*) і зажили роботящим житєм, очікуючи щасливійших днів, коли їм знова прийдесть ся плисти по морю відкритому, вільному від ледів. Роботи було доволі. Один працював в кузни, другий в столярни, третій пильнував вітрака, четвертий був занятий в кухні, приготовляючи для своїх товаришів сніданя, обіди та вечері. Багато часу йшло на різні наукові праці. Сам Нанзен, капітан Свердруп, лікар Блесін, Ганзен, та й всі другі товариші проводили нераз цілі години на наукових дослідах. Вони міряли грубість леду і глибину моря, яка місцями доходила до 4,000 метрів, ловили різні звірята і придивляли ся до способу їх житя, слідили за небесними тілами, збирали рідкі роди каменя й рослин, слідили за тим, в яку сторону тече вода під ледом, куда і звідки віють вітри, якої вони сили і скорости, як повстають мраки і облаки, як творить ся і наростає лід, якої величини бувають ледяні гори і т. д. Так ішли дні за днями, тихо, супокійно, одноманітно. А "Фрам", відданий на волю криг і вітрів, то посував ся поволи на північ, то повертав троха назад. З початку Нанзен і всі його товариші не могли рішити, чи оправда-

*) Комнати на кораблі.

ний був їх рахунок, чи ні. Але швидко стало для всіх ясным, що “Фрам” в самій річі пливе разом з льодом на північ; правда, порушаєть ся він страшно тихо, неправильно, завертає то на право, то на лїво, то назад, але все таки йде вперед. Не даром-же його назвали “Фрамом”. І яке то вдоволене йти до задуманої ціли без особистих трудів, не зазнаючи ні біди, ні нужди! А яка тяжка була дорога других таких самих сьмільчаків, які стреміли до бігуна. Вони терпіли морози, слабували на шкорбут*), голодували не знали ні відпочинку, ні забави. Коли Нанзен все те згадував, йому самому ставало стидно. І в самій річі Він і його товариші мали на “Фрамі” всякі можливі вигоди і розривки. Харчів мали подостатком; поміщене вигідне, тепле. Всі були здорові й веселі. Напрацювавши ся доволі, сходили ся до одної великої комнати, читали книжки, оглядали образки, розмовляли, оповідали собі забавні пригоди, грали на фісгармонії, сьпівали, грали в карти, стріляли до ціли, робили перегони, видавали часопись. Навіть не хочеть ся вірити, щоби можна жити так на далекій півночі, в цартсві ледів, посеред завійних снігів, при сильних тріскучих морозах, які нераз доходили до —50 степенів. Час від часу робили наші подорожні прогульки по леді, полювали на лисів і білих медведів, любували ся красою природи, — небом, звіздами, північним сяєвом. “Неначе величезна копула, простираєть ся небо, сине на верха, понизше зеленковате, а ще низше лилейно-фіялкове. Понад ледовою рівниною простягаєть ся темна тїнь. На синім зводі іскрять ся спокійно, як все, зорі наче приятелі,

*) Шкорбут — страшна пошесть, на яку западають люди особливо на півночі від голоду й поганого харчу. Від сеї слабости чоловік живцем гниє, починаючи від устної ями.

що не змінюють ся ніколи. На полудневій стороні видно великий червоно-золотистий місяць, обведений золотим облаком і маленькі хмарочки, озолочені берегами, що пливають по синім, небеснім океані”...

Одна лишень річ непокоїть подорожних. Деколи лід з такою силою натискає на “Фрама”, що спокійна хата подорожних готова не видержати так величезного напору, здаєть ся, що вона розтріскаєть ся, поломить ся і на віки западе в морську безодню. Але... ні! “Фрам” сильний: він видержить, він побідить в борбі з ледами! Так думає Нанзен, так думають і всі його товариші. А все таки часами буває страшно! “Коли починаєть ся сильний натиск леду, — говорить Нанзен — то здаєть ся, що нема нічого на поверхни землі, що могло би не подати ся під тим напором, щоби не ворохнуло ся, не задрожало. З початку чути шум, подібний до грохоту, неначе де в далі великої пустині земля затрясла ся; грохот приходить все ближше і ближше і безмовний ледовий сьвіт промавляє громом; велитні природи збудили ся до борби. Лід тріскає вів сіх напрямх, починає підніматися в гору . . . ще хвилька і видець стоїть посеред страшної битви. Все реве і тріщить кругом і чуєш, як дрожить і тремтить лід під ногами, повітре наповнене страшними звуками. В пів сумерку можна пізнати, як піднімають ся величезні брили, що підступають все ближше і ближше. Можна видіти, як криги, завгрубшки на півтора або і два метри, ломлять ся; підскакують одна на другу, неначе мячі. Цілий сей рух приближуєть ся, так, що видець повинен тікати, коли не хоче, щоби по нїм слїд загинув .. Гремить і грохоче зі всіх сторін, неначе летить величезний водопад; тріск і грохот роздають ся, що хвиля так сильно, що заглушили би і арматні вистріли. Та ось все кругом починає стихати, грохот слабне і

мало-по-мало десь губить ся в віддали". Ось вам опис явища, яке дуже часто лучаєть ся в ледянім царстві. Нанзен дуже жалував, що не взяв з собою

“Фрам” між кригами.

фонографу, щоби схопити ті звуки і принести їх в освічені краї.

З початку, поки-ще наші подорожні не привикли до того явища, вони дуже бояли ся за “Фрама”, та потім вже перестали лякати ся ледів. Подивіть ся, як супокійно описує Наназен, боротьбу “Фрама” з ледом. “Лід неспокійний — пише він, — в часі дня повторив ся його напір. Він починаєть ся тихим треском і якимсь дивним стоном в стінах корабля. Потім звуки ростуть; але все чути якийсь заводячий та стогнучий тон, то знов щось починає гуркотіти і скрипіти, потім щось затріщить і корабель починає підніматися. Шум росте все більше і більше, корабель дрижить, трясеть ся, підскакує або поволи підносить ся в гору. О, як приємно сидіти і слухати сей шум і в той час почувати, що наш “Фрам” сильний, та що багато иньших кораблів криги були би вже давно роздавили. Лід тисне на стіни корабля, криги ломлять ся, перевертають ся, роздроблюють ся під тяжким непереможеним напорам, а ми лежимо, як в ліжку. Ось шум починає стихати, корабель знова опускаєть ся в своє попередне ложе і знова настає тишина”.

Минула зима. Настало літо. “Фрам” скинув з себе ледяний панцир. Сонце ярко сьвітило на небі. Лід місцями стопив ся, але море все ще не було свобідне. Все йшло, як перед тим. Жадних особливих випадків не було. Час минав одноманітно, скучно. “Фрам” поволи посував ся з ледом дальше. Се був вже 1894 рік. Нанзен і його товариші скучали від бездільности. Їм хотіло ся борби, хотіло ся, щоби чим скорше дістати ся до задуманої ціли. Але леди — прокляті, немилосердні леди — не пускали в дорогу. Прийшла і друга осінь, а за нею й друга зима. Але вони не принесли для подорожних нічого нового. Ті самі клопоти, ті самі занятя, ті самі картини природи. Хотьби яке нещасте, небезпека, або що! “Вести жите, повне

борби, легко — говорив він — але тут нема ані бурі, ані боротьби. Я хочу боротьби, я хочу розвинути свої сили і промостити собі дорогу в перед. Отсе жите. Але що мені з сили, коли нема до чого примістити її. Ми посуваємося то в перед, то на зад, а тепер вже два місяці стоїмо на однім місці”. Посоловіли й товариші Нанзена. Все, що було інтересного, вони вже переповіли один другому; все, про що хотіли говорити, перебалакано. Кожний мовчав і понуро робив своє діло. Не чути було вже шутливих оповідань, веселих розмов, ані суперечок. У кожного на умі лишень одна думка: чи довго ще прийдесться їм сидіти в ледах і чекати, поки “Фрамови” несхочеться приплисти до бігуна? Та й надія на пливучий лід не така-то велика! Кожного дня стає яснійше, що “Фрам” іде не прямо на бігун, а завертає від него не го на ліво, на захід. Чи Нанзен часом не помилився? Так він не збагнув всеї правди! В Ледовім океані справді пливе струя від Ново-Сибірських островів на північ. Але вона, очевидно, не плине через бігун і навіть не так близько него, а досить на полудне. Ось чому “Фрам” завертав все на ліво. Правда, він зайшов в царство ледів так далеко, як ще не вдалося зайти ні одному кораблеви, але до бігуна йому, як видно, не дістати ся. Що-ж робити? — думав Нанзен. Зречи ся всіх живлених мрій? Вертати назад, не зробивши того, що хотів зробити? Ні, сему не буде. І в голові Нанзена повстає нова думка.

Якось (28 серпня 1894 р.) зайшов був до Нанзена Петерзен — він повнив на кораблі службу кухаря — і поговоривши з ним в якійсь справі, додав, що тої ночі снів ся йому дивний сон. Який? — спитав його Нанзен.

Річ мала ся так — відповів Петерзен. — Я видів в сні, що Нанзен з чотирма людьми вибираєть ся пішки по леді до бігуна. Тоді став я просити, щоби

і мене взяли. Та ви сказали, що вам до тої подорожи не треба жадного кухаря. Мені се видало ся дуже страшним: їсти в тій подорожи ви таки будете хотіли. Мені здавало ся, що ви розпорядили, аби корабель стрінув вас на другім місци; в кождім разі ви не хотіли вертати ся сюди і думали піти в якесь иньше місце. Дивно, чого тільки лоловік в сні не побачить! — Може бути, ваш сон, Петерзен, се не зовсім нісенітниця; дуже можливе, що ми виберемо ся в ту дор.чу; але коли воно так станеть ся, то певно вже не вернемо до “Фрама”.

Так відповів Нанзен і дійсно рішив ся покинути “Фрам” та піти з ким небудь з товаришів до бігуна; минуло однак майже сім місяців від тої розмови, поки Нанзен виконав свій намір. Він не раз і не два довго нараджував ся з своїм другом Свердупом, повижно, обдумував свій новий плян і поступенно приготовлював ся до небезпечної подорожі.

Намір Нанзена був такий: “Фрам” був віддалений від бігуна о 700 кільометрів. Коли-би на день пройти 15 км., то ціла дорога тревала би 50 днів. Так само 50 днів вистарчить, щоби прийти на острів Шпіцберген або землю Франц-Йосифа. З тих островів вже не важко буде дістати ся до дому чи то на торговельнім чи рибачькім кораблі. Треба взяти з собою легкі сани, такі-ж човна, небогато клунків — теплу одежу, харчів на 100 днів, стрільби і необхідні наукові прилади. Не треба також дуже журити ся про харчі на поворот; на островах літом живе чимало птиць, лисів і медведів — ними можна буде прохарчувати ся. Чи добре думав Нанзен, чи ні — побачимо се опісля. Та для Нанзена і його товаришів ті рахунки видавали ся дуже влучними і тому порішено, що коли настане весна, Нанзен покине “Фрам” і піде до бігуна. За товариша вибрав собі Йоганзена,

наймолодшого зі всіх товаришів, який мав всего 28 літ, але відзначався добрим здоров'ям, відвагою і веселою, товариською вдачею. Настав місяць марець 1895 р. Нанзен і Йоганзен стали збирати ся в дорогу. До саний запрягли псів (28 штук), а на сани зложили каяки (лодки) і решта потрібних річий; се все важило разом 500 кг. Подорожні вбрали ся в легку, але теплу шерстяну одягу. Все було готове. Настала пора рушати в дорогу . . .

IX.

Пішки до північного бігуна.

Ранком 14. марта Нанзен і Йоганзен попрощали ся з товаришами. Розлука була тяжка. Хто знає, що жде сьміливих подорожних? Була хвиля, коли Нанзенови прийшло на думку: чи не вернути-би назад? Він добре знав, що багато часу мине, нім вони знов побачать ся з товаришами . . . Та питанє й те, чи прийдеть ся їм взагалі коли небудь зустрінути ся. Бог знає!

Перед піхотинцями лежала величезна ледова рівнина. Місцями тягнув ся лід, наче поділений на неправильні грядки. Лучало ся і то дуже часто. що санки перевертали ся і тоді з великою бідою треба було їх знова підносити. Минуло кілька днів. Дорога ставала все трудніша. До вечера подорожні були так змучені, що ледви ноги волікли. Змагав їх сон. Нероз засипляв Нанзен з умученя в дорозі. Голова клонила ся на груди, але пошпотавшись, він знова пробуджував ся та поволи волік ся далі. Найприємнішим часом для подорожних був час відпочинку. Тоді складали вони сани де небудь за ледяним горбком і

розпрягали псів. Йоганзен кормив їх, а тим часом Нанзен розбирах шатро і брав ся до притовлення вечері. Нїм вечера зварила ся, подорожні залїзли в мішки, зроблені з оленьчих шкір, в яких спали, і старали ся трохи загріти ся. “Коли ми вечером — говорить Нанзен — лежали в своїх спальних мішках, то убрание наше починало розмерзати ся і на се тратило ся велику скількість нашої теплоти. Ми притулювали ся один до другого, як можна найблизше і так лежали з півтора години, дзвенькаючи зубами, поки в нашім гїлї не появилася знова теплота. На koniec наша одежа ставала мокрою і податливою; ранком, як ми лишень вилїзли з мішків, вона знов замерзла і твердла. Ох! як тяжко було привикати ходити в таких ледяних панцирах.....

“Так мерзли ми, дрожачи з студени в своїх мішках і чекали, коли буде готова вечера. Я був кухарем і тому мусїв пильнувати, коли вечера зварить ся. Наконець вечера була готова: вона все смакувала нам знаменито: се були найприємнїйші хвилі в нашім житю і ми думали про них цїлий день. Але нераз були ми так утомлені, що засипляли, підносячи ложку до уст. Руки безсильно опускали ся, а страва, яка була в ложцї, виливала ся на мішок. По їдї старали ся ми, як можна найлучше, засунути ся в свої спальні мішки, найблизше притулити ся один до другого і як мож найщільнїйше закрити мішок над головою спорядженим до того накривалом та віддати ся в обойми сну праведних. Але навіть в снї продовжали ми свою подорож на північ, мучили ся санками й кричали на псів! Дуже часто чув я, як Йоганзе через сон лаяв і кричав на псів: “Чи будеш вже раз бічи, чи нї, ти чорте? Тпр тпрр — ви чортівське насїне! А чорти б вас побрали разом з вашими санками!”.... поки і я сам твердо не заснув.

Днї йшли за днями приносили нашим подорож-

ним все нові муки і терпіня. Місцями дорога була рівна. Тоді й сани ішли вільно і наші подорожні не мучили ся так своїм ходом на сніжних лижвах. Але по більшій часті лід був нерівний і горбоватий. Нераз заступали дорогу великі ледяні горби, глибокі провалини, канали й полонки*). Пси ставали, жалібно вили і не в силах були тягнути свій тягар. Тоді треба було їх розпрячи і самим на руках переносити і сани і каяки і всі річи. При тім Нанзенови і Йоганзенови нераз приходило ся упасти та скалічити ся або скупати ся в ріці. І все те на дуже сильнім морозі. Не раз висіло їх жите на волоску. Але вони не тратили сили духа і по геройськи перенесли всі муки.

Настав цвітень. Минуло двацять п'ять днів, як наші подорожні покинули "Фрам", а однак не багато зробили дороги. Лід ставав в одно чим раз гіршим. Як лиш далеко засягнеш оком, всюди безгранична, ледяна пустиня, всюди ті самі холодні хребти, канали, провалини й полонки. Чи швидко буде кінець мукам? Ніде не видно суші. Засоби все зменшують ся. "Ні! чи йти далі?... а має се якийсь змисл? — думає Нанзен. Тратимо дорогоцінний час і нічого не осягнемо.

Постановили вертати ся назад. Соромно, дуже соромно вертати з половини дороги. Доси прийшли 300 кільометрів, а лишало ся 400. Ну, зі сто а може й двіста, поти, поки стане літа, а потім що? Одна гибіль — загинуть без вісти. Поки ще літо, треба оглядати ся за землею, за сушею, щоби там перезимувати. І ось 8. цвітня 1895 року почали вони вертати ся з місця, яке було віддалене всего о 55 миль від бігуна. Страшна була дорога до бігуна, та ще страшнійший поворот.

*) Канали і полонки се місця незамрзлі, які треба було або обходити або перепливати на каяках.

Ось і завернули. З початку йшло все досить добре. Та тут вийшло нове лихо: не стало поживи для псів. Треба було що дня убити якого пса, щоби ним нагодувати хоч трохи інших. Се було дуже неприятне, але кінчене. Бідні звірята! Скільки мук і труду витерпіли вони в часі дороги і як щиро працювали на своїх панів. А тепер в нагороду — смерть! Тяжко було нашим подорожним вбивати своїх найвірнійших слуг, але инакше годі було поступити: треба було чим небудь хоч решту удержати. На початку мая було псів всего 16 штук. Се значно спинювало дорогу. А тут, як на нещасте, наші подорожні збили ся з дороги. Вони йшли на полудне, а криги несли їх кудись на захід. З настанем літа на лижвах вже годі було йти. На леді почали появляти ся чим раз більші полонки, чим раз ширші канали, які треба було або обходити або перепливати на каяках, а на одно або друге треба було тратити багато часу. Словом, се не була подорож а справдішна мука. Промоклі до нитки, продреглі й знеможені проходили вони до стоянки, як не будь заспокоїти свій голод, розбивали шатро, влізали в мішки і засипляли. Але що то був за сон?! Неспокійний, повний страшних мар.

Час не стоїть. Чи погода, чи не погода, а наші подорожні все йшли в перед. Настали “Зелені свята”. “Зелені свята” з одушевленим говорить Нанзен—яке приманчиве се слово. Та прикро думати, як згадаеш, що мусимо сидіти тут посеред леду та снігу, тоді як там в дома так гарно. Чи може нам полекшає, коли згадаємс, що там за нами тужать? Сьогодні моя до нечка піде до бабці на обід; можливо, що як раз в ту хвилину, вбирають її в ною суконку. Але прийде зда-

*) Шлях, який відбув Нанзе пішки, зазначено на карті його дороги випунктованою лінією.

єть ся, час, що і буду разом з ними, але коли? Та пора брати ся до роботи, тоді буде все гаразд...”

І вони дійсно взяли ся до роботи. Треба було впровадити каяки, на яких Йоганзен і Нанзен мали плисти, як дібють ся моря вільного від льоду. Однак довго прийшло ся їм ждати, ній могли послугувати ся каяками. Доперва 7. серпня побачиле вільне море. Гура! радісно скрикнули змучені подорожні. Подальше можна було замітити ряд гір, з яких спускали ся в море ледівники. Се була земля, давно очікувана земля. Але що ся земля приносить подорожним, закинутим в невідому країну? Щастє! Швидкий поворот до вітчизни? Чи може нові пригоди й муки?...

Каяки, ті маленькі човники зі скір, ті лупини із оріха, пущено на море. Псів вже не було, треба було і двох послідних убити. На човна переложено річи і санки і Нанзен та Йоганзен пустили ся по морських філях в напрямі невідомого острова. Але швидко перетяв їм дорогу лід. Треба було витягнути каяки з води, поскладати їх на санки і самим далі тягнути. Потім знов треба було плисти на каяках. Так перевели вони два тижні. То плувучи, то тягучи сани, вони все йшли на полудне в напрямі острова.

Був кінець серпня. Нанзен і Йоганзен находили ся на суші. Кругом розтягали ся снігові поля і льодом покриті гори. Наставала осінь. Небезпечно було йти дальше. А нуж в дорозі на морю заскочить їх зима ніч. Що тоді робити? Лїпше остати ся тутка, перезимувати, а потім — подивимо ся, що пішло доля. Так рішили Нанзен і Йоганзен та стали готувати ся до зимованя на невідомій землі. Харч, який вони забрали з собою з “Фрґма” минув ся давно вже. В послідні часи вони жили ся спольованими моржами і птицями. Тепер треба було пристарати ся засобів на зиму і будувати яку небудь хату, більш вигідну і затишну як шатро.

“Ми — сповідає Нанзен — взяли ся до будови хати; вибрали під ню дуже добре місце і що дня ходили працювати там, як справдішні робітники, держучи в одній руці ведро з водою а в другій збрую. Ми ломили каміне. як могли, зносили їх і складали в одно місце, винимали землю і будували стіни. Знарядів в нас було мало, тож передовсім треба було все робити власними руками. З санок зробили ми джагани, якими підважували примерзле каміне. З костий моржа зробили лопату а з кливака рискаль. Розумієть ся, що ті знаряди були гірші, як не добрі, та при терпеливості і ними можна було щось зробити, тож звільна піднимали ся стіни з каміня й моху... Тепер треба було поставити дах, але се вже не було так легко. Одинокий материял, яким ми могли розпоряджувати, були. скіри з моржа і кусень найденого пня. Сей пень був грубий на 30 сантиметрів. Щоби його розлупити на дві половини, мусів бідбідний Йоганзен мучити ся цілий божий день, поки се йому в кінци таки вдало ся. З неменьшим трудом витаскали ми його на верх і положили на півперек. Його покрили ми моржовими скірами, а на краях стін привалили ми камінем... Хата була готсва. Розумієть ся, не була вона велика.. Лежачи на півперек, ногами й головою спирали ся ми о стіни. Та все таки можна було в ній рухати ся і я міг в ній випростувати ся на весь мій ріст. Се було справді красно. При задній стіні ми постановили вложити з каміня таку широку причу, щоби можна було на ній спати в двійку. Наші шерстяні накидки зшили ми разом і підбили скірами медведів. З того часу, ми в ночі не розставали ся вже більше з Йоганzenом. В однім розі хати поставили ми ми маленьке паливище. В даху була діра, до якої я промоцував довгий медвежий мішок і се служило за комин. Та мимо того в хаті не раз бу-

ло тільки диму, що ледве можна було в ній висидіти . . .”

В дні 28. вересня хата була готова, і Нанзен з Йоганzenом перебрали ся до неї та промешкали в ній повних 8 місяців. Час минав страшно монотонно і скучно. Не мали чим зайняти ся. Треба було все щось видумати, щоби убити час. Нанзен часто бродив по околиці то сам, то разом з Йоганzenом; спускав ся на лижвах, полював, нишпорив за лисами, які закрадали ся до хати і робили пакости, переглядав свої записки, в яких списував свої пригоди і наукові досліді і т. и. То знов балакали з Йоганzenом про “Фрама”, про товаришів, про родину або в мовчанці направляли свою одежу й латали обуву. Коли все те їм надоїло, старали ся спати — спати як найдовше, щоби відпочати доволі, набрати сьвіжих сил, покрити ся на душі і тілі для дальшої подорожі.

Самітні, засипані снігом, далеко від милої вітчизни, від рідичів і дорогих товаришів, вони частенько соловили, та не падали духом, не тратили надії, що колись таки і вони повернуть домів. Терпеливості, як найбільше терпеливості, славні подорожні, а колись і на вашій улици буде празник.

Х.

Домів.

Ві второк, дня 19. мая 1896 р. були Нанзен і Йоганzen готові до дороги. О семій годині рано наладували сани й рушили на полудне. Оба почували себе весело. Накінець — думали вони — ми знов в дорозі і тепер уже дійсно вертаємо домів. Важко було йти; за час довгої зими вони відвикли трохи від безвпинного ходу та й лід був негладкий. Що хвиля стрічали прогалини, засипані снігом, куда могли ко-

ждого разу запасти ся. Якось Нанзен мало не погиб, коли-б Йоганзен був не надбіг йому на поміч. Як Нанзен сунув ся на своїх лижвах, нараз завалив ся під ним лід і він упав в розпуклину, яка була під снігом. Дуже силував ся він видістати ся з того небезпечного місця, але те йому не удавало ся; з одної сторони перешкаджали лижви, сильно привязані до його ніг, а з другої сторони не пускали сани, які були привязані до його тіла мотузком. Нанзен крикнув раз-другий, хочаби прикликати Йоганзена на поміч, але він був за вітром і не чув його крику. Тоді Нанзен побачив, що починає потапати в воді, тож зібрав в останнє свої сили і крикнув на Йоганзена. На сей крик Йоганзен швидко підбіг і з тяжким трудом витягнув свого приятеля з води. Другий раз приключило ся їм ще грізнійше лихо. Було се 12. липня. Нанзен і Йоганзен плили на каяках під вітрилом. Причалили до якогось маленького острова, бо хотіли відпочати, а при тім оглянути остроз. Привязали каяки до криги, а сами вийшли на верх горба, щоби з гори ліпше приглянути ся околиці. Нараз глипнув Йоганзен в той бік, де стояли каяки і з великим переляком крикнув: “Гляди! каяки унесло!” Нанзен так і обмлів. Але в тій самій хвили скинув з себе верхню одіж, скочив в холодну, як лід воду і поплив за каяками. Вітер дув в сторону моря. Легонькі каяки, відгливали все далі і далі. Плисти в одежі було страшно важко. Що за лихо — думав Нанзен. В каяках всі наші річи, пожива, стрільби. Без них ми на віки пропащі... А ну-ж я не догоню їх; що тоді зробимо? Вибив ся з сил, але плив, плив далі то на животі, то на взнак. Руки і ноги закостеніли від зимна. Нещасний Йоганзен, неначе божевільний бігав по кризі на всі сторони, не знаючи, як і чим помочи в нещастю. Нанзен робив тим часом останками своїх сил, та надія й розпука побільшували їх в сотеро, простір між кая-

ками а ним зменьшував ся. Ще в останне нашружив він свої всі сили, зорбив кілька великих замахів і вхопив за кінець лижви, що лежала поперек каяка. “Ну, слава Богу — промовив до себе — ми вратовані!” Ще богато намучив ся Нанзен, поки йому удало ся вилізти на каяк, тому, що пливучи цілих два кільометри, був страшенно змучений, а закастенілі з зимна руки і ноги відмовляли йому послуху. Та все таки він вернув назад до Йоганзена. Йоганзен поміг йому вилізти, окутав його в скинену і свою одіж, та поклав спати. По тій зимній купели спав Нанзен, здаєть ся, чи не цілу добу. По тім відпочинку встав здоров і веселий і оба сьмільчаки пустили ся знова в дальшу дорогу на полудне.

“Ми плили дуже добре — оповідає Нанзен — і ранком другого дня стрінули ми велике стадо моржів, що лежали на леді. Тому то наші припаси вже вичерпували ся, ми рішили скористати з нагоди. Я застрілив спершу одного, а потім ще й другого з молодих моржів, думаючи що з ними буде лекша справа. Старі зьвірята зірвали ся по моїх вистрілах і стрімголов кинули ся в воду, та мами не хотіли покидати своїх мертвих дїтій, і одна з них почала обнюхувати свою дитину та посувати її до води, Вона очевидно не знала, що стало ся з її дитиною; тільки виділа, що з галови дитини лила ся кров. Потім вона почала стогнати і кричати цілком наче чоловік. Коли я хотів її відогнати, вона схопила свою дитину за ногу і потонула в глибині.

Друга мати зробила то саме! Я не міг уявити собі, як воно стало ся і стояв на краю леду й дивив ся в слід за моржами, думаючи, що мертві діти виплинуть наверха та нічого небуло видно,—вони щезли на віки. Матері, видно, понесли їх далеко. Тоді підійшов я до другого стада і також убив молоде, але навчений досьвідом, застрілив і маму. Жаль було дивити

ся, як вона кинула ся до своєї мертвої дитини і, умираючи сама, не хотіла з нею розстати ся. Тепер ми мали досить мяса і плили далі при дуже гарній і тихій погоді. Через те, що нас оточували ділі стада моржів, ми не відважували ся плести одним, хоч се ішло-б скорше, але звязали свої каяки до купи, один попри другий, знаючи з досвіду надзвичайну влізливість і цікавість панів моржів. Вони нераз підпливали до нас і показували свої голови наоколо каяків, але не робили нам нічого злого”...

17. червня в полудне вийшов Нансен з шатра, в яким вони відпочивали та вибрав ся на найближшій верх гори, щоби переглянути околицю. Перед його очима розляг ся стрімкий беріг. В повітря чути було різні голоси птиць. Нараз птиці цілим стадом перелетіли понад головою Нанзена, а по якімсь часі їх не було ні видно, ні чути. Нараз до його вуха доходить в тій тишині якийсь дивний голос, голос який дуже подавав на брехіт псів. Нансен так і задрожав з дива та став прислухувати ся уважніше. Брехіт повторив ся другий раз. Нев же-ж? Се не можливе!” — подумав Нансен. Знова зашуміли птиці, потім знов почуло ся собаче гавкане.

— Йогансен, Йогансен! Чуеш, пси гавкають! — крикнув Нансен.

— Не вже-ж! — вітовів Нансен. — Се не можливо, То тільки так причуло ся тобі!

— Думай собі, що хочеш, а я таки підв і подивлю ся, що там є — сказав Нансен.

Взяв стрільбу, далековид, надів лижви і з тайною надією пішов в той бік, з відки доходили до нього ті дивні звуки. Швидко помітив він на снігу якісь сліди... Не вже-ж се лис? Ні, не може бути, се не можливе. Зворушений біг, а не йшов Нансен помеже горбами. Нараз здаєть ся йому, що чує людський го-

Стріча Нанзена з Джексоном.

лос. Серце сильно забило ся, уся кров ударила у голову. Він скоро вибіг на горб і крикнув на весь голос. Минуло кілька хвилин і таємничі голоси знова дали ся почувти. О! тепер нема сумніву, що тут близько десь мусять бути люди! Не тямлячи нічого з радости, пустив ся бігом Нанзен по брилах леду і по якімсь часі побачив пса, а недалеко від него другу фігуру. Се був... чоловік! Сей також побачив Нанзена і став швидко наближати ся до нього. Нанзен поздоровив його здалека шапкою. Незнакомий зробив те саме. “Та чи се не Дженсон?” — подумав Нанзен і почав придивляти ся незнакомому. Так є! Се Джексон, англійський подорожний, що в рік по відзіді Нанзена мав виправити ся на Землю Франц-Йосифа в тій цілі, щоби докладнійше пізнати ті острови.

Нанзен здоймив шапку і підійшов до Джексона.

Вони подали собір уки і поздоровили ся.

— Я радий всею душею, що вас бачу—промовив Джексон.

— Дякую, і я также.

— Ви приплили сюди кораблем?

— Ні, мойого корабля тут нема.

— Кілько вас є?

— Зі мною є лиш один товариш, він там на березі.

Та зараз Джексон зупинив ся і сильно вдивляючи ся на Нанзена, промовив:

— Та не вже-ж ви Нанзен?

— Так, се я.

— Боже мій! Який я рад, що вас бачу! — крикнув Джексон, зловив Нанзена за руку і почав нею сильно трясти. Ціле його лице усміхало ся, а в очах сияла велика радість.

— Звідки ви тут взяли ся? Знова спитав він...

— Я покинув “Фрам” після того, як ми два роки проплили посеред ледів. Потім зайшов я пішки до-

силь далеко на північ, та швидко мусів вертати назад. Ми з товаришем мусіли зимувати десь на півночі звідси і тепер йдемо на Шпіцберген.

— Витаю вас зі всеї душі. Ви зробили велике діло і я безконечно щасливий, що мені припала доля першому поздоровити вас з поворотом.

Так розмовляючи, прийшли вони до хати, де находили ся товариші Джексона. Коли Джексон сказав їм, що Нанзен дійшов на північ так далеко, куди ще ні один чоловік не важив ся зайти, що всего 55 миль відділювало його від бігуна, то в повітря залунало тричі “славно” в честь сьміливого подорожнього. Зараз післано по Йоганзена. Англичани стрінули його так само радісно і не дозволили йому тягнути саний, але поволокли їх самі. Йоганзен мав іти свобідно, як великий гість.

Трийцять девять днів прийшло ся ждати Нанзенови, поки приплив корабель Джексона “Віндвард”, на яким мали наші подорожні їхати до Норвегії. Сьмого серпня корабель відплив, а тринайцятого приплив до Норвегії і станув в пристани Варде в тій самій місцевості, звідки він був вплив з своїми товаришами перед трома літами й трома тижнями. Важко описати як радував ся Нанзен і Йоганзен, коли побачили рідний край. Ще не вспіли закинути котвиці, як вони вже кинули ся до лодки, поспішаючи на телеграфічну стацію, щоби повідомити про свій поворот рідно, товаришів, знайомих та весь сьвіт.

Вістка, що Нанзен вернув ся, облетіла в мить ціле місто. По вулицях товпив ся народ. Всі доми й кораблі в пристани украшено норвежськими прапорами. На дорозі з уряду телеграфічного довідав ся Нанзен, що в одній гостинниці живе його старий приятель, професор Мон. “Я — оповідає Нанзен — побіг до гостинниці. Мені сказали, що Мон відпочиває, але я на се не зважав і влетів до його покою. Мон лежав

на канапі, читав і курив довгу люльку. Він здивовано подивився на мою довгу фігуру, але в ту хвилину люлька випала йому з рук, лице прояснило, і він крикнув: “Чи се можливе? Фрітйоф Нанзен, чи його дух?” Його очі наповнилися слізьми, і він кріпко притис мене до своїх грудий. Потім наступила черга на Йоганзена. Радости не було кінця!...

Але де “Фрам”? Де той північний герой, що так відважно боровся з ледами? Де славний його капітан Свердруп? Що сталося з осталими товаришами Нанзена, які по героїськи зносили разом з ним всі труди, муки і терпіння? Чи живі вони?

Безмірно щасливий Нанзен! Біля нього його жінка й товариші. Всі радісно витають його. Нарід славить його. Зі всіх сторін світа летять до нього привітні депеші. Та по мимо того всего тяжка, болюча думка ворухить ся в його душі; печаль мракою огортає його радні дні. Де “Фрам”? Що сталося з ним?... Двацятого серпня раннім-ранком увійшов в його кімнату один з його приятелів і сказав йому, що якийсь пан хоче конче зараз бачити ся з ним. Нанзен одів ся швидко і вийшов до сусідного покою. Там очікував його начальник уряду телеграфічного з депешою в руках. “Що се може бути?” подумав Нанзен, взяв депешу і дрозачими руками отворив її. Депеша звучала:

“До Фрітйофа Нанзена.

Фрам приплив сьогодні. Все гаразд. Відпливаємо до Тромзе. Привіт тобі на рідній землі. Ото Свердруп”.

Нанзену зі зворушення не стало духа і він ледви чутно промовив: “Фрам приплив”..

Зараз на другий день Нанзен з жінкою, Йоганзеном і приятелями відплив до пристани Тромзе і тут побачив “Фрама”. Яка се була щаслива хвиля, годі описати. Всі пасажири “Фрама” були цілі і здорові.

Чи-ж треба ще говорити, як витали ся вони з Нанзеном і Йоганзеном. Чи-ж годен хто описати таку велику і загальну радість і веселість?

“Фрам” приплив безпроводочно до міста, де родив ся і жив Нанзен. “Фрам” йшов попереду. За ним плив прегарний яхт, на яким був Нанзен і його жінка. Всюди, де лишень вони припливали, норвежський нарід витав їх святочно і торжественно. Пароплави були наповнені святочно прибраним народом, який співав веселі пісні, кричав “слава” і вимахував хустками і капелюхами. Богато рибацьких суден тиснуло довкола “Фрама” і бідні рибаки, кождий по своєму старав ся віддати честь і хвалу славному норвежському подорожному. Один із них всіми силами старав ся держати ся біля яхту, на яким плив Нанзен.

— Чи не купили б ви риби? — спитав він Нанзена.

— Ні, не потребую.

— Чи ви не можете мені сказати, де є Нанзен. Він не на “Фрамі”?

— Ні, я думаю, що він тут — відповів усміхаючися Нанзен.

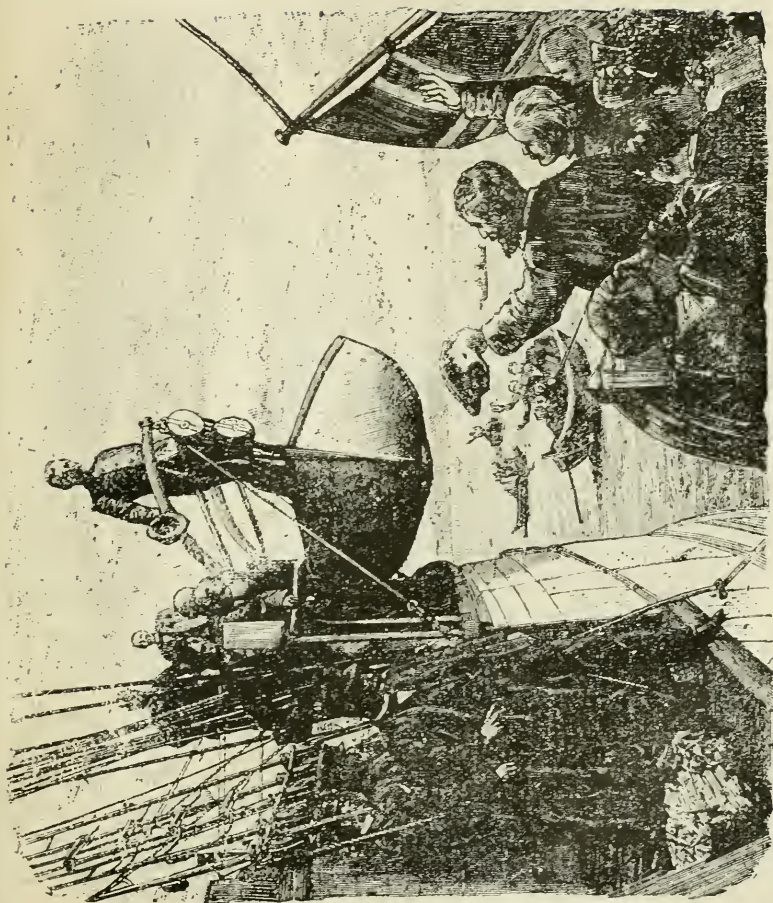
— О, я хотів би знати, чи не можу ступити на корабель. Я дуже хотів би подивити ся на нього — промовив рибак з щирою просьбою в голосі.

— Не знаю, чи можна. Нема часу на те, щоб затримувати ся — відповів Нанзен.

— Шкода і жаль. А я так би хотів побачити його.

Рибак вислував з цілої сили, але йому було все труднійше держати ся поруч з яхтом, на яким плив Нанзен. Він уважно вдивляв ся в Нанзена, а сей засьміяв ся, перегнув ся через поруче і крикнув до рибака:

— Коли ви так дуже хочете видіти Нанзена, то

Наизен витає рідний край.

я можу вам сказати, що він перед вами і з вами говорить.

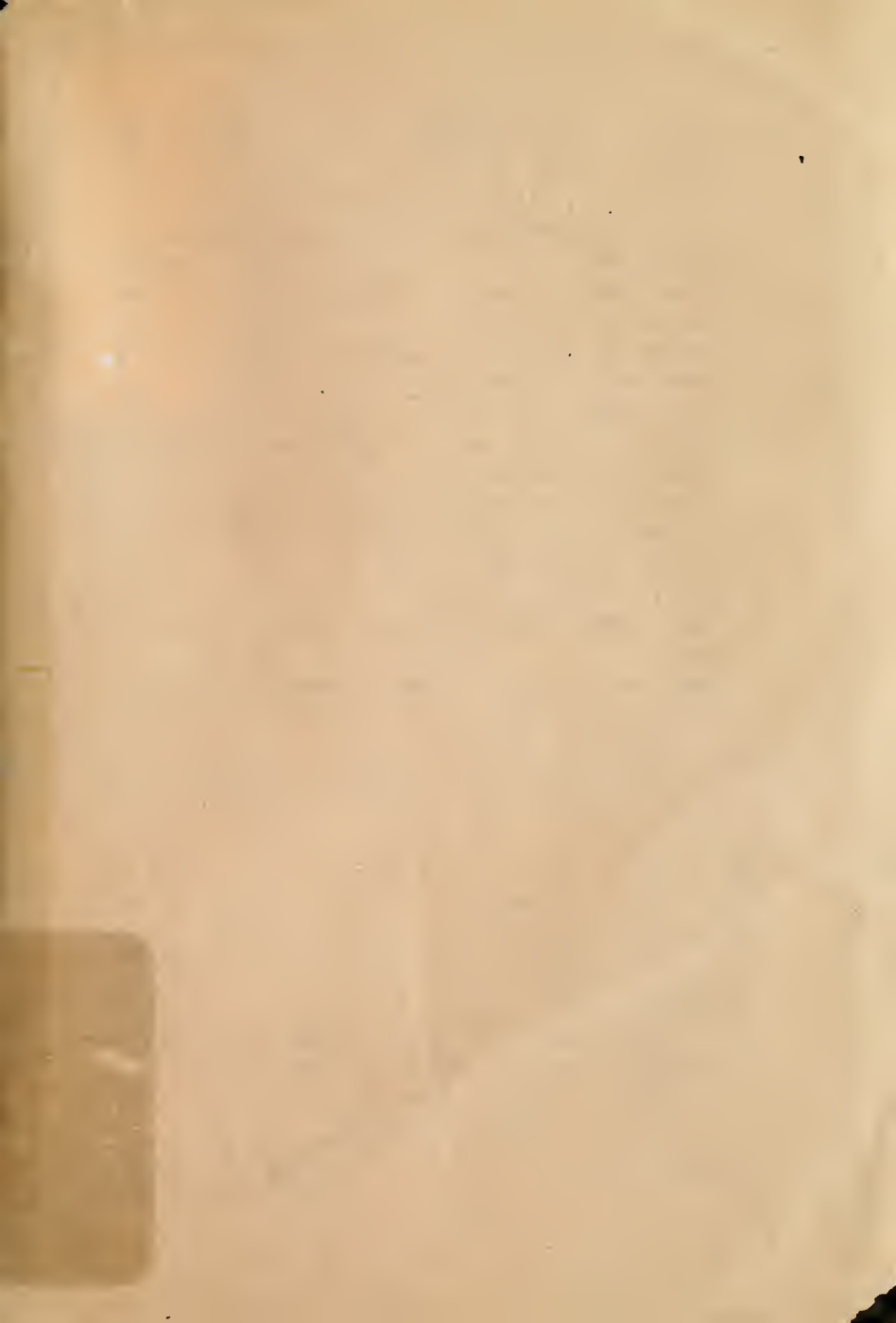
— Се ви? Ах, а я й не догадав ся. Привіт вам у ріднім краю!

І старик опутив весло, станув на човні та здохнув капелюх...

Ось як важко познакомити ся людям з царством ледів. Та не забувайте, що Нанзен — один з найщасливійших подорожних*). А кілька їх найшло на далекій півночі, серед снігів могилу!..

На закінчене додам ще отсе: Тут розповідав я про те царство ледів, яке знаходиться на півночі, та треба знати, що на далеких полудні, на противній стороні земської кулі, посеред зимних вод **Полудневого Ледового Океану** лежить друге царство ледів. Про него одначе знають люди ще дуже мало, бо воно більш страшне, більш непривітне і більш негостинне як північне царство.

*) В 1900 році вибрала ся до північного бігуна італійська експедиція під управою кн. Абрुців. Кораблем “Стелля Полярє” (Полярна зоря) доплили вони до Архангельска до краю Архикнязя Рудольфа. Відси до бігуна було ще 500 км. дороги. Серед нечуваних трудів добили ся Італійці пішки тільки до 36 степеня північної ширини, випередивши Нанзена о 40 кілометрів. Але вони переконали ся, що що пішки до самого бігуна добити ся не можливо, через те, що пішоходів заскакує розмерзане ледів швидше, нім вони можуть вернути назад до свого корабля. (Кошта експедиції кн. Абрुців виносила 700.000 марок). Пробувано добити ся до північного бігуна також бальоном, але проба ся, яку зробив (1897 р.) славний воздухоплавець Андре — не пощастила ся. Захоплений бурею бальон потонув десь на мори разом з нещасним своїм керманічем. Ред.

ВИБІР НАЙНОВІЙШИХ КНИЖОК
МОЖНА НАБУТИ В КНИГАРНІ;
„ГОЛОС ПРАВДИ”

Словар чужих слів, котрий числить понад 12.000 слів.	15
Селянство і Соціал-демократія	20
Соціалізм а патріотизм	25
Новітня суспільність і церква	15
Народність і її початки	15
Нове Євангеліє	20
Нація як правна ідея й інтернаціонал	25
Звідки взяв ся чоловік	15
Чому жінки жадають політичних прав	15
К. Маркс, його життя і наука	15
О походженю Бога	35
Цар голод (про економію)	25
Про походженє та розвиток мов — Н. Рубакин	05
Здобуття Бастилії (Історія Французької революції).	

Економічні основи Американського демократизму.	15ц.
Клясова борба.	5ц.
Панські жарти.	40ц.
Коли зійшло сонце	30ц.

Комуністичний Маніфест	25
Понятє і цілі соціалізму	15
Основні засади комунізму — Ф. Енгельс	15
Продукція — Н. Каришев	10
“Патріоти” — М. Тарновський	10

Також маємо на складі, крім українських книжок, — книжки російські і польські.

На жаданє висилаємо каталоги.

Holos Prawdy

119 East 7th St.,

New York, N. Y.

